

Utjecaj reformacije na širenje literature kršćanske tematike

Matsumoto Šegota, Dalilla

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:393118>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-27**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
BIBLIOTEKARSTVO
2023./2024.

Dalilla Matsumoto Šegota

**Utjecaj reformacije na širenje literature kršćanske
tematike**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, rujan, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Od srca zahvaljujem mentorici izv. prof. dr. sc. Ivani Hebrang Grgić, na pruženoj prilici, izdvojenom vremenu, svim odgovorima na pitanja te stručnim savjetima i neizmjernom strpljenju tijekom izrade ovog rada.

Hvala roditeljima, braći i sestri, teti koji su me neprestano podržavali tijekom cijelog studija. Njihova ljubav, razumijevanje i potpora bili su mi oslonac u trenucima kada je bilo najteže.

Hvala baki i dedi na razgovorima i ohrabrenjima.

Sadržaj

Sadržaj.....	iv
1. Uvod.....	1
2. Katolička crkva u predreformacijskom periodu i reformatorske inicijative	3
3. Tiskarski stroj.....	6
3.1. Johannes Gutenberg, izum tiskarskog stroja i tiskarstvo u predreformacijskom periodu	6
3.2. Odnos Katoličke crkve prema kršćanskim tekstovima i tiskarstvu prije reformacije.....	8
4. Reformacija i širenje kršćanske literature.....	11
4.1. Martin Luther – teolog i pokretač protestantske reformacije.....	12
4.2. Lutherova djela i reakcija Katoličke crkve	14
4.3. Jean Calvin i Ženevski Katekizam.....	17
4.4. Philipp Melanchton i Augsburška vjeroispovijest	18
4.5. Doprinis reformacije oblikovanju književnosti i jezika u Europi	19
4.6. Analiza oblikovanja knjiga	20
4.6.1. Promjene u oblikovanju <i>Augsburške vjeroispovijesti</i>	20
4.6.2. Promjene u oblikovanju <i>Ženevskog katekizma</i>	31
5. Zaključak.....	35
Literatura.....	36
Sažetak	41
Summary.....	42

1. Uvod

Rad se usredotočuje na utjecaj reformacije koja je započela 1517. godine. Kako je 16. stoljeće bio period u kojem je na skoro sva područja društvenog, političkog, ekonomskoga, kulturnog, i osobito vjerskog života bitan utjecaj imala pojava reformacije, u ovom će se radu istražiti utjecaj reformacije na širenje literature kršćanske tematike. Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, pojam reformacija općenito se odnosi na svaki pokret usmjeren obnovi i poboljšanju političkih, kulturnih i vjerskih institucija. U kontekstu crkvene povijesti, najveći utjecaj je imala reformacija koja je proizašla iz učenja Martina Luthera. Reformacija koju je pokrenuo Luther imala je veliki utjecaj na književnost jer su reformatori pisali na narodnim jezicima, a time je kršćanska literatura postala dostupnija većem djelu stanovništva. Također, reformacija je utjecala na razvoj školstva i nacionalne književnosti, posebno kroz tiskanje knjiga na narodnim jezicima, a tome je pridonio i Gutenbergov izum tiska.¹

Uvidom u baze podataka o kršćanskoj literaturi, uočava se izuzetno povećan obujam stvaralaštva i izdavaštva te literature u 16. stoljeću na europskom tlu. U istraživanju za potrebe ovog rada, korištena je knjiga *Reformacija u Hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*² zbog svoje temeljite analize različitih aspekata reformacijskog pokreta te pružanja dubljeg uvida u povijest reformacije, uključujući i njezin utjecaj na društvo, kulturu i književnost, kao i razumijevanje kulturnih promjena tijekom reformacijskog razdoblja.

Zbog potpunijeg uvida u razloge nastanka reformacije, u početnom djelu rada analizirat će se odnosi u Katoličkoj crkvi i reformatorska nastojanja Johna Wycliffa i Jana Husa u pred reformacijskom periodu, te utjecaj njihovih učenja na reformaciju. Također će se nastojati dati uvid u kraću kronologiju izuma tiskarskog stroja i njegovog značaja, pri čemu će se posebno istražiti stav Crkve prema tiskarskoj djelatnosti. Time se želi postići i bolje razumijevanje načina korištenja tiska i širenja kršćanskih tekstova reformatora i Katoličke crkve u periodu reformacije o čemu će biti riječi u središnjem dijelu rada. U tom dijelu će se istražiti neposredne okolnosti u kojima su započeli prijepori unutar Crkve i tijek tih neslaganja između vodstva Katoličke crkve i Martina Luthera nakon objave njegovih *Devedeset i pet teza*. Kronološki će se analizirati djelovanje najvažnijih reformatorskih vođa i njihovih novoosnovanih konfesija, posebno kroz stvaranje kršćanske literature i mogućnosti njenog širenja korištenjem tiska.

---

¹ reformacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 30. 8. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/reformacija>>.

² Jambrek, S. Reformacija u hrvatskim zemljama u Europskom kontekstu. Zagreb: Biblijski institut, 2013.

Detaljno će se istražiti djelo i utjecaj kršćanskih tekstova Martina Luthera uz doprinos njegovog suradnika Lucasa Cranacha.

U analizi zajedničkog utjecaja reformacije i razvoja tiskarske tehnologije na širenje i oblikovanje kršćanske literature poseban fokus bit će na utjecaju Melanctonova djela *Augsburška vjeroispovijest (Confessio Augustana)* i Calvinovog djela *Katekizam Ženevske crkve (Catechisme de l'Eglise de Geneve)*. Također u radu će biti i riječi o tijeku reformacije i kršćanskim tekstovima reformatora u Engleskoj, te prijevodima na engleski, istražit će se bitne karakteristike, dostupnost, prihvaćenost i utjecaj tih prijevoda.

Prikazat će se djelovanja Katoličke crkve, koje je poznato u historiografiji kao protureformacija ili katolička obnova, kojima je, štiteći svoj nauk i svoje interese, nastojala suzbiti širenje ideja i utjecaj reformacije, te poboljšati odnose unutar Crkve. Istražit će se u kojoj su mjeri ta nastojanja rezultirala povećanim stvaralaštvom i širenjem kršćanske literature katoličkih pisaca.

Nastojat će se rasvijetliti i koliko se u mnogim krajevima, koji su bili pod dominantnim utjecajem Katoličke crkve, osjetio utjecaj reformacije na stvaranje i širenje kršćanske literature.

2. Katolička crkva u predreformacijskom periodu i reformatorske inicijative

Tijekom srednjeg vijeka, Katolička crkva izgradila je svoj status kao najmoćnija i najveća institucija u Europi. Zahvaljujući svojoj hijerarhiji i ekskluzivnim pravima na propovijedanje, poučavanje i provođenje vjere, stekla je status najmoćnije institucije u Europi.³ Njezina dominacija protezala se na čitav kontinent, čuvajući svoju moć kroz čvrstu kontrolu nad vjerskim životom i političkim događajima. Za plemiće su bili osigurani visoki crkveni položaji dok je crkva imala utjecaj na sve sfere vlasti, kao i na europsku kulturu, filozofiju, umjetnost, književnost, glazbu, pravo i znanost.⁴ Ovaj ključni položaj Crkve nije samo oblikovao politički pejzaž, već je duboko utkao svoje korijene u tkivo društva, postavljajući temelje za vjersku i kulturnu paradigmu koja je oblikovala naraštaje. Svjetovni odnosi su se preslikavali na crkveni život, svećenstvo, grupiralo se prema interesima. Zbog toga je izgledalo da Crkva služi samo za prikupljanje materijalnih poreza, dok su zloupotrebe, poput simonističke trgovine i nepotizma bile prisutne u Rimu i u drugim crkvenim upravama.⁵ Mnogi su crkvu vidjeli kao mjesto gdje bi mogli osigurati svoju materijalnu egzistenciju i poboljšati svoj društveni položaj. Većinu njih nije zanimala teološka korektnost niti onaj važni dio crkvenog djelovanja kojim je crkva doprinosila općoj društvenoj dobrobiti

Zbog njenog velikog značaja, moći i bogatstva, za prevlast u Crkvi nadmetali su se i crkveni dostojanstvenici i svjetovni moćnici koji su nastojali postaviti sebi odane ljude na visoke položaje. U neprekidnim pokušajima da sačuvaju svoje interese i odlučni u tome da si osiguraju prihode, unatoč gospodarskim i drugim problemima, vladajući crkveni krugovi su često koristili teološka tumačenja u svrhu vlastitog interesa.⁶

No, povremeno se čuo i glas onih crkvenih službenika koji su smatrali da je osnovna misija Crkve propovijedanje, te provedba vjere i duhovih vrijednosti na ispravnim teološkim osnovama i koji su nastojali ukloniti iz ustaljenih crkvenih praksi razne zloupotrebe. To je dovodilo do njihovih razmimoilaženja u tumačenjima i sukoba s većinom ostalih pripadnika klera koji su se bojali da bi promjene, osobito radikalne, narušile autoritet Crkve i naštetile

---

³ Kirby, M. History of Civilizations. Ujedinjeno Kraljevstvo: EDTECH, 2018. Str. 210.

⁴ Collins M. The story of Christianity. New York: DK Publishing, 1999. Str. 5. Dalje u tekstu: Collins (1999.)

⁵ Franzen, A. Pregled povijesti crkve. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004. str. 115. Dalje u tekstu: Franzen (2004).

⁶ Ibid. Franzen (2004.), str. 117.

njihovoj moći i materijalnim interesima. Crkvene vlasti su, nastojeći zadržati postojeće stanje, suzbijale takve inicijative.

Kod reformacijskih inicijativa u Katoličkoj crkvi u predreformacijskom razdoblju, ne može se zaobići utjecaj teologa Johna Wycliffa (oko 1325. – 31. 12. 1384.), engleskog teologa i crkvenog reformatora.⁷ Osim što je bio poznat po svojim radovima, zagovarao je i promjene unutar crkve. Njegovo djelovanje, posebice kritika crkvenih privilegija i zahtjev za reformama, značajno je doprinijelo stvaranju temelja za kasnije reformacijske pokrete. Njegove ideje su se proširile Europom, inspirirajući mnoge reformiste poput Jana Husa i Martina Luthera. Prvi cjeloviti engleski prijevod Biblije, zbog Wycliffovih zasluga kao inicijatora i prevoditelja, nazvan je po njemu *Wycliffova Biblija*.⁸ Njegov doprinos prevođenju i širenju vjerskih tekstova bio je važan za širenje literature kršćanske tematike. Wycliffova djela obuhvaćaju mnogobrojne radove. Prema Shirley, u *Popisu originalnih djela Johna Wycliffa*, nalazi se više od dvjesto traktata od kojih je većina neobjavljena. Neki od tih traktata napisani su na latinskom jeziku, dok su drugi na engleskom, a gotovo svi se bave vjerskim pitanjem toga razdoblja. Mnogi od njih su još uvijek sačuvani samo u rukopisima.⁹ Iako ga je Katolička crkva posthumno ekskomunicirala, spaljivala je njegove tekstove i progonila pristalice njegovog nauka, lolarde,¹⁰ Wycliffova učenja su opstala i imala utjecaj na Jana Husa, a kasnije i na reformaciju.¹¹ Wycliffove ideje proširile su se iz Engleske i našle plodno tlo među reformatorima u drugim dijelovima Europe.

Jan Hus (oko 1371. – 6. 07. 1415.), katolički svećenik, teolog i rektor Karlovog sveučilišta u Pragu, početkom 15. stoljeća javno je kritizirao nesklad između kršćanskog nauka i mnogih djelovanja Katoličke crkve suprotnih tom nauku.¹² Njegovo naučavanje je bilo u suglasju sa stavovima Johna Wycliffea – protivio se prevelikom bogatstvu pripadnika višeg klera, nastojao pridonijeti obnovi Crkve na kršćanskim osnovama. Hus se protivio naplaćivanju crkvenih usluga, kao što su ispovjedi, mise, sakramenti, oprost i ukopi, smatrajući da se na taj način zloupotrebljavaju vjerski obredi radi stjecanja materijalne koristi, a takva komercijalizacija je

---

⁷ Wycliffe, John. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 10. 2. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/wycliffe-john>>.

⁸ Andrews, E. D. History of English Versions of the Bible. N.p., Christian Publishing House, 2019. Str. 27

⁹ Wycliffe, John. McClintock and strong Biblical cyclopedia. Preuzeto: 8. 2. 2024. s: <https://www.biblicalcyclopedia.com/W/wycliffe-john.html>

¹⁰ Wycliffe John. World history encyclopedia. Preuzeto 10. 2. 2024. s https://www.worldhistory.org/John_Wycliffe/

¹¹ Molloy, M. The Christian Experience: An Introduction to Christianity. Ujedinjeno Kraljevstvo: Bloomsbury Publishing, 2017. str. 272.

¹² Bergese, D. Jean Huss – une Reforme avant la Reforme. La revue reforme. Preuzeto 14. 2. 2024. s: <https://larevuereformee.net/articlerr/n275/jean-huss-une-rforme-avant-la-rforme>

u suprotnosti s kršćanskom naukom.¹³ Njegovo kritičko razmišljanje i nastojanje da reformira Crkvu, postavili su temelje za kasnije reformacijske pokrete. Zagovarao je upotrebu češkog jezika, koji je i unio u propovijedi i prijevod Biblije na češki, borio se protiv njemačke dominacije na Praškom sveučilištu, pisao teološka djela, među kojima je najznačajnije *De Ecclesia*, nastalo pod utjecajem istoimenog Wycliffovog djela i njegovog drugog teološkog spisa *Tractatus de potestate pape (O moći pape)*.¹⁴ Zbog svog reformističkog djelovanja i kritike korupcije unutar crkve, Hus je bio u sukobu s Crkvenim vlastima. Na koncilu u Konstanzi osuđen je kao heretik i spaljen na lomači što je dovelo do izbivanja Husitskih ratova u Češkoj koji su trajali od 1419. do 1434.¹⁵ Sljedbenici učenja Jana Husa, Husiti, sklopili su mir s Katoličkom crkvom, te su im priznate posebnosti u crkvenom obredu.¹⁶ Učenja Jana Husa prihvaćena su diljem Češke, te su stoljeće kasnije imali veliki utjecaj na Martina Luthera, a time i samu reformaciju.¹⁷ John Wycliffe bio je teoretičar crkvene reforme, dok se Hus smatra pravim reformatorom i prethodnikom Luthera, Calvina i Zwinglija. Njegova su učenja imala dubok utjecaj na zemlje zapadne Europe oblikujući reformističku češku denominaciju, a kasnije su ta učenja utjecala i na oblikovanje Lutherovih stavova.¹⁸

---

¹³ Macek, J. Husitski pokret u Češkoj. Prag: Orbis, 1958. str. 16.

¹⁴ Andrews, E. D. The Complete Guide to Bible Translation : Bible Translation Choices and Translation Principles. Second edition. Christian Publishing House; 2016. str. 363.

¹⁵ Andrews, E. The history of archeology & the New Testament. America: CPH, 2022. Str 436.

¹⁶ husiti. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Preuzeto: 6. 6. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/husiti>>.

¹⁷ Berman, H. J. Law and Revolution, II: The Impact of the Protestant Reformations on the Western Legal Tradition. Ujedinjeno Kraljevstvo: Harvard University Press, 2009. str. 148.

¹⁸ Lamport, M., A., Forrest i Vernon, M. Hymns and Hymnody: Historican and theologican introductions. Volume 2 from Catholic Europe to Protestant Europe. Eugene Oregon: Casade Books, 2019. str. 227.

3. Tiskarski stroj

Kako se tisućljećima pisana riječ umnažala na spor i mukotrpan način, te je time bila nedostupna mnogim ljudima, izum tiskarskog stroja je donio je značajnu promjenu.¹⁹ Taj izum omogućio je tiskanje svih vrsta literature u velikim količinama i njenu dostupnost svima.

U kontekstu povijesnog razvoja tiskarske tehnologije, važno je razmotriti kako je reformacija oblikovala širenje i dostupnost kršćanske literature, posebno kroz utjecaj tiskarskog stroja i ključne tekstove reformatorskih vođa. U početnom periodu korištenja tiskarskog stroja, najviše su tiskana djela kršćanske tematike, a umnažanje i širenje te vjerske literature je pojavom reformacije, doseglo neslućene razmjere.²⁰ U reformatorskim krugovima, a ubrzo i u Katoličkoj crkvi, uočena je neizmjerljiva važnost kršćanskih tekstova, njihova umnažanja i širenja, a time i značaja tiskarskog stroja, za širenje vlastitih vjerskih stavova i učenja, te kritiku suparničkih.

3.1. Johannes Gutenberg, izum tiskarskog stroja i tiskarstvo u pred reformacijskom periodu

Petnaesto stoljeće donosi značajne kulturne promjene jer sve veća važnost obrazovanja dovodi do osnivanja sve većeg broja sveučilišta, gradovi postaju sve važniji i počinje prva industrijska proizvodnja te dolazi do rasta trgovine.²¹ Kako bi mogli pratiti i evidentirati sve veće gospodarske i financijske aktivnosti, obrtnici, trgovci i ostali pripadnici srednjeg sloja, postaju sve pismeniji, a to uzrokuje i povećanu potražnju za pisanom riječi koju dotadašnji načini umnožavanja nisu mogli zadovoljiti. Uspon trgovine i rast gradova stvorili su veću publiku pismenih ljudi. Širenje trgovina i komercijalnih aktivnosti dovelo je do povećane pismenosti među trgovcima i obrtnicima koji su trebali voditi evidenciju i račune.²²

Johannes Gutenberg (oko 1397. – 3. 02. 1468.), njemački tiskar, najpoznatiji je po svom izumu tiskarskog stroja, a time i razvoju tipografije.²³ Može se samo nagađati o

---

¹⁹ Andresws, E., A. The Scribe and the text of the New testament. UASV: Christian Publishing House, 2023. str. 66

²⁰ Spitz, L. W. The Protestant Reformation 1517. – 1559.. New York: Harper & Row, 1984. str. 86.-101.

²¹ Fussel, S. Gutenberg und seine Wirkung. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1999. str. 3. - 4.

²² Elizabeth, L. E. The Printing Revolution in Early Modern Europe. Cambridge: University press, 1983. str. 16.

²³ Gutenberg, Johann. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/gutenberg-johann>

Gutenbergovom djetinjstvu. Pretpostavlja se da se rodio u gradu Mainzu.²⁴ Najraširenije je mišljenje da se radi o Johannesu de Alta Villa (Eltvill), koji se od 1418. pojavljuje u matičnim knjigama Erfurta, te da se radi o Gutenbergu, s obzirom na to da je bilo uobičajeno navoditi mjesto podrijetla, a obitelj je očigledno dulje vrijeme živjela tamo.²⁵ Može se pretpostaviti da je između 1421. i 1434. godine stekao znanje o poliranju dragog kamenja i kovanju novaca, koji je mogao prodavati u Strasbourgu.²⁶ Njegova prisutnost u Mainzu, dokumentirana je tek od listopada 1448. Tada je sklopio ugovor s rođakom Arnoldom Gelthusom na 150 goldena²⁷, koji su mu vjerojatno poslužili za osnivanje tiskarske radionice. No, pošto mu je za njegov pothvat trebalo više novaca, obratio se i poduzetniku Johannesu Fustu koji mu daje u zajam 800 goldena, a Gutenberg je u zajam trebao priložiti svoju opremu.²⁸ Od 1450. godine, Gutenbergove pripreme su napredovale toliko da je mogao započeti tisak.²⁹ Uspio je dobiti precizan i kvalitetan otisak, za svaku novu stranicu bilo je dovoljno položiti pokretna slova. Čitav proces bio je neusporedivo brži od prijašnjeg, te je omogućavao veće naklade, sniženja knjiga i njihovu daleko veću dostupnost stanovništvu.³⁰ Rani proizvodi iz Gutenbergove radionice uključivali su otiske na pojedinačnim listovima poput donacija, oprostnih pisama, i kalendara, a najpoznatiji među njima bio je tisak Gutenbergove Biblije. Gutenbergova Biblija bila je prva cjelovita knjiga tiskana pomoću pokretnih slova.³¹

U vrlo kratkom vremenu nakon što je proradila Gutenbergova tiskara, izrađeno je stotine tiskarskih strojeva i ušlo u uporabu u mnogim gradovima Europe. Tiskarstvo se nezadrživo širilo, tiskane knjige, puno jeftinije od onih rukom prepisivanih, postale su široko dostupne. Tiskarstvo je zatvorilo dotadašnja ograničenja proizvodnje knjiga i otvorilo beskonačne mogućnosti kulturnog napretka.³²

---

²⁴ Kapr, A. Johannes Gutenberg. Personlichkeit und Leistung. Leipzig: Urania – Verlag, 1986. str. 22.

²⁵ Fussel, S. Johannes Gutenberg (5. Ausg.). Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verlag, 2013. str. 21.

²⁶ Mai, K. R. Gutenberg: Der Mann, der die Welt veränderte. Berlin: Propyläen Verlag, 2016. str. 105.

²⁷ Fussel, 2013. str. 28.

²⁸ Haley, A. Typographic Milestones. Ujedinjeno Kraljevstvo: Wiley, 1992. Str. 7.

²⁹ Fussel, 1999. str. 9.

³⁰ Wagner, S. A well-known strange. In Gutenberg Museum (2000), str. 65-66.

³¹ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2024, June 24). Gutenberg Bible. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 31. 08. 2024. s: <https://www.britannica.com/topic/Gutenberg-Bible>

³² Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve: Naklada Benja, 2000. str. 81.

3.2. Odnos Katoličke crkve prema kršćanskim tekstovima i tiskarstvu prije reformacije

Kroz srednji vijek Katolička crkva je imala veliki utjecaj na cijelom području koje je nekad pripadalo pod Zapadnom Rimsko Carstvo. Svoj značaj je učvrstila i stavom da jedino crkvene vlasti imaju pravo određivati kako se ispravno tumači Biblija.³³ Nju su, za crkvene potrebe, dugotrajnim prepisivanjem umnažali posebno školovani pisari, uglavnom redovnici, na latinskom jeziku. No, bila je i prevođena na europske jezike, ali u malom broju primjerka zbog skupog i sporog načina umnažanja. Prijevodima su se povremeno koristili u crkvenim obredima³⁴, ali crkvene vlasti nisu blagonaklono gledale na te prijevode, jer su im otežavali kontrolu nad tumačenjem biblijskih tekstova od strane neovlaštenih propovjednika.³⁵ Kako bi očuvala svoju dominaciju, Crkva je uspostavila stroge cenzure i nadzor nad svim dostupnim religijskim tekstovima. Crkva je imala kontrolu i nad učilištima koja je osnivala, te su u njima poučavana samo ona učenja koja je ona odobrila.³⁶ Kako bi poučavatelji u svim tim učilištima i mnogobrojno svećeništvo u crkvama diljem Europe, ispravno slijedilo crkveni nauk i poučavali prema odobrenim učenjima, bilo je potrebno ispisati i dostaviti im velike količine uputa. U tu je svrhu korištenje tiska bilo najbolje rješenje. Svaki biskup je na području svoje biskupije određivao točan sadržaj liturgijskih knjiga, no spori proces prepisivanja tekstova nije omogućavao brojnom svećenstvu dovoljan broj primjeraka. Stoga su mnogi biskupi odlučili putem tiska osigurati dovoljnu količinu liturgijskih knjiga, te su nastojali uvjeriti svoje svećenstvo u potrebu kupnje tih knjiga, upozoravajući da izbjegavaju jeftinija izdanja koja su tiskana bez crkvenog odobrenja te su često sadržavala tekstualne greške i sadržaje s kojima se crkva nije slagala.³⁷ Također, u namjeri da skupi što više novca kako bi financirali svoje graditeljske i ostale pothvate, crkveni službenici su počeli prodavati indulgencije u velikim

---

³³ Usp. Armstrong, D. Bible Conversations: Catholic-Protestant Dialogues on the Bible, Tradition, and Salvation. Ujedinjeno Kraljevstvo, 2007. str. 88.

³⁴ Masson, G. Biblical literature in France during the Middle Ages: Peter Comestor and Guiart Desmoulins. "The Journal of sacred literature and Biblical record". Str. 81. - 83.

³⁵ Boyle, L. E. Innocent III and Vernacular versions of Scripture, in The Bible in the Medieval World. Oxford: Ecclesiastical history society by Blackwell, 1985. str. 101.

³⁶ Reyes, V. i Pedro, M. La Universidad Católica: identidad y organización. Iuscanonicum.org. Ius Canonicum – Derecho Canonico en la web. Preuzeto 15. 2. 2024. s: <https://www.iuscanonicum.org/index.php/la-funcion-de-ensenar/la-educacion-catolica/348-universidad-catolica-identidad-y-organizacion.html>

³⁷ Nowakovska, N. From Strasburg to Trent: Bishops, printing and liturgical reform in the fifteenth century. Past & Present, 2011. N213 (20111101): 3. – 39., 2011. str. 3. - 39.

količinama.³⁸ *Hrvatska enciklopedija* daje definiciju kako su u Katoličkoj crkvi indulgencije predstavljale oproste vremenske kazne za grijeh te su omogućavale smanjenje boravka u čistilištu. Indulgencije su se počele zloupotrebjavati i prodavati za novac što je dovelo do Lutherovog protesta i početka reformacije.³⁹

Da bi se indulgencije prodale u što većem broju, vladajući crkveni krugovi su sa odobravanjem prihvatili korištenje tiska za vlastite potrebe. Kako ne bi došlo do nepoželjnih tumačenja vjerskih tekstova, stav Katoličke crkve je bio da, uz rijetke iznimke, samo kler treba tumačiti vjerske tekstove te da literatura treba biti na latinskom jeziku i u skladu s crkvenim stavovima. S obzirom na to da je Crkva nastojala zadržati potpunu kontrolu nad tiskarskom djelatnošću, bilo je potrebno dobiti crkveno dopuštenje za rad tiskare.⁴⁰ Na taj način, Crkva je mogla određivati tiskarima što smiju tiskati. No, mnogi su tiskari vidjeli velike poslovne mogućnosti izvan ograničenja crkve i počeli su tiskati razne tekstove, pa čak i one koji nisu bili u skladu s crkvenim učenjem. Kada je Crkva vidjela da tisak izmiče njezinoj kontroli, u suradnji sa svjetovnim vlastima, s kojima je imala zajedničke interese, nastojala je spriječiti tiskanje i širenje tekstova koje je smatrala opasnim za svoj položaj. Tako je 1478., sud u Koelnu donio *Dialogus super libertate ecclesiae (Dijalog o slobodi crkve)*, pravni dokument koji se smatra prvim poznatim slučajem gdje je svjetovna vlast intervenirala oko tiskane knjige.⁴¹ Ovaj dokument je bio presudni korak u pravnom reguliranju tiskane knjige i označava početak svjetovnog nadzora nad tiskarskom djelatnošću u cilju kontrole širenja ideja koje su smatrane prijetnjom za crkvenu vlast. Taj pritisak na kontrolu tiskane riječi i rastuće prijetnje od neodobrenih publikacija dodatno su povećale napore Crkve da ojača svoje mjere cenzure i nadzora. Tako 1479. papa Siksto IV odobrava Koelnskom sveučilištu poduzimanje restriktivnih mjera protiv kupaca, čitatelja i tiskara nepoželjnih knjiga s heretičkim sadržajem.

42

Mainz, kao središte tiskarske umjetnosti, bio je ujedno i mjesto cenzure tiskanih knjiga. Nadbiskup Berthold von Henneberg (1484. – 1504.) tražio je od gradskog vijeća da pažljivo pregleda sve tiskane knjige koje su namijenjene za izložbu na korizmenom sajmu 1485. te da surađuje s crkvenim vlastima u uklanjanju opasnih publikacija. Kao odgovor na to, biračko

---

³⁸ Gottschalk, L. *Historija čovječanstva: Temelji modernog svijeta. Važni vjerski događaji 1500. – 1575.* Zagreb: Naprijed, 1974.

³⁹ indulgencija. *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Preuzeto 31. 8. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/indulgencija>>.

⁴⁰ Nowakowska, N. From Strassburg to Trent: Bishops Printing and liturgical reform in the fifteenth century. *Past & Present* N213 (20111101), 2011. str. 3. - 39.

⁴¹ Stipčević, A. *Povijest knjige.* Zagreb: Matica Hrvatska, 2006. str. 378.

⁴² Ibid.

tijelo Mainza i carskog grada Frankfurta, 1486. godine su osnovali prvi ured za cenzuru.⁴³ Uz preventivnu cenzuru, kako bi se spriječio tisak i širenje pisane riječi neodobrene od strane Crkve, uvedeni su i popisi zabranjenih knjiga. Nakon što je kralj Henrik VIII donio jedan od prvih popisa zabranjenih knjiga, kojim je zabranio 18 protestantskih naslova, i Crkva je 1559. objavila svoj *Index librorum prohibitorum*, koji je kasnije nadopunjavala.⁴⁴ Zabranjene knjige su oduzimate i uništavane, ali se ostavljao i posebno čuvao po jedan obvezatni primjerak kao dokaz na štetnost takvog teksta. Obvezni primjerci zabranjenih knjiga, nakon nekog vremena su poslužili upravo onom što se cenzurom željelo spriječiti. Nakon što bi se promijenili društvene i političke okolnosti, a time i okolnosti njihove zabrane, ti sačuvani primjerci postali bi javno dostupni i slobodno ih se moglo tiskati.⁴⁵

---

⁴³ Steinberg, S. H. *Five Hundred Years of Printing*. Sjedinjene Američke Države: Dover Publications, 2017. Str. 177.

⁴⁴ Stipčević, A. *O savršenom cenzoru: iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1994. str. 192. - 193.

⁴⁵ Stipčević, A. *Obvezni primjerak između kulture i cenzure*. // *Knjižničarstvo (Osijek)*, 1, 1(1997), str. 10.

4. Reformacija i širenje kršćanske literature

Prema mišljenju većine povjesničara, reformacija je započela 31. listopada 1517. godine s Martinom Lutherom i njegovom objavom *Devedeset i pet teza* u kojima se protivi prodaji indulgencija, te doveo u pitanje ispravnost postupaka najviših crkvenih vlasti.⁴⁶ Crkva je odbacivala Lutherove stavove, a nesuglasice su postale sve nepomirljivije te dovele do razdvajanja suprotstavljenih strana i došlo je do osnivanja više konfesija u reformaciji. Svećenstvo koje je pristalo uz ideje reformacije odvojilo se od Katoličke crkve te su nastale nove vjeroispovijesti i crkvene zajednice. Šesnaesto stoljeće bilo je obilježeno nizom vjerskih reformacija – među kojima su luteranska, reformirana, erasmijanska, anabaptistička, katolička (...) – koje su međusobno djelovale u složenom odnosu uzajamne povezanosti i nezavisnosti.⁴⁷ Različite teološke struje i pokreti međusobno su se sukobljavali i preklapali, stvarajući kompleksan vjerski pejzaž u kojem su se ideje i doktrine neprestano razmjenjivale. Uspjehu Lutherove reformacije pridonijelo je i brzo širenje ideja pomoću tiska. U Europi je do 1517. godine bilo osnovano već 200 tiskara.⁴⁸

Mnogi carevi, na njemačkom govornom području, reformaciju su vidjeli kao mogućnost da ograniče crkvenim vlastima upravljanje crkvenim i širim društvenim područjima.⁴⁹ Suvremeni pristup povijesti proučava reformacijske događaje u okviru šireg društvenog i kulturnog okruženja.⁵⁰ Ovi pokreti potaknuli su odgovor kojim je Katolička crkva nastojala suzbiti širenje ideja i utjecaj reformacije, te učvrstiti i zaštititi svoj nauk. Taj dio je u povijesti poznati kao protureformacija. U svom istraživanju, *Louise* definira protureformaciju kao skup svih aktivnosti koje je Rimokatolička crkva provodila u razdoblju od 1545. do 1648. godine kako bi spriječila širenje reformacijskih ideja. Potaknuto i natjerano reformacijom, Crkveno vodstvo je nastojalo provesti unutarnju duhovnu obnovu i zaustaviti reformacijsko učenje. Gotovo u isto vrijeme odvijala su se dva povezana i prožimajući gibanja – Katolička

---

⁴⁶ Dixon, C. S. *Contesting the Reformation*. Njemačka: Wiley, 2012. str. 15.

⁴⁷ Jambrek, S. *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*. Zagreb: Biblijski institut, 2013. str. 13.

⁴⁸ Morris, T. *Europe and England in the Sixteenth Century*. Ujedinjeno Kraljevstvo: Taylor & Francis, 2002. str. 61.

⁴⁹ Usp. Becker, S. O, Paff, S. i Rubin, J. *Causes and consequences of the Protestant Reformation*. ESI Working paper 16-13. Preuzeto 20. 2. 2024.: http://digitalcommons.chapman.edu/esi_working_papers/178

⁵⁰ Louise, W. *Printing and the growth of the Protestant movement in Germany from 1517 to 1524* // *Church history*, 11 (2): 123. - 137.

obnova i Reformacija. Katolička obnova je pokret u Rimokatoličkoj crkvi s ciljem obnove crkve na temelju odluka Tridentskog koncila (1545. - 1563.).⁵¹

Iako su pokušaji Katoličke crkve bili intenzivni i usmjereni na zaustavljanje širenja reformacijskih ideja, politička previranja i sukobi između katoličkih i protestantskih strana su i dalje oblikovali vjerski i politički pejzaž Europe.

Prekid međunarodnih sukoba, diplomatskih aktivnosti i papinskih dekreta nakon završetka Tridesetogodišnjeg rata doveo je povjesničare do zaključka da je Vestfalski mir iz 1648. godine označio kraj protureformacije.⁵²

4.1. Martin Luther – teolog i pokretač protestantske reformacije

Martin Luther (10. 11. 1483. – 18. 2. 1546.), njemački teolog, bio je pokretač reformacije.⁵³ Reformacija je Lutherovo najosobnije djelo koje je značajno promijenilo tok kršćanske povijesti.⁵⁴ Ovo je bio početak velikih promjena unutar crkve, a njegova djela su imala veliki utjecaj na teološku misao tog vremena.

Luther je već 1510. godine, tijekom svog boravka u Rimu, bio neugodno iznenađen pomanjkanjem duhovnosti rimskog svećenstva i usmjerenošću na materijalne stvari.⁵⁵ To iskustvo je duboko utjecalo na njegov daljnji rad. 1512. doktorirao je na Witenberškom sveučilištu i dobio mjesto profesora biblijske znanosti.⁵⁶ Tijekom studiranja, Luther je razvio ključne teološke ideje. U tom je periodu, pripremajući se za predavanja, promišljajući i proučavajući Novi zavjet, počeo sumnjati u neke osnovne doktrine Katoličke crkve, prvenstveno u njen nauk o spasenju i oprostima grijeha. Luther je doživio Boga kao onoga koji grešnika opravdava njegovom vjerom u Isusa Krista. Ovo ga je otkrivenje potaknulo da preispita postojeće učenje crkve o crkvenoj ulozi posredovanja u spasenju i prodaji indulgencija. Otkrio je raskorak između crkvene prakse i Svetoga pisma.⁵⁷

---

⁵¹ Ibid. Str. 17.

⁵² Corens, L. Confessional Mobility and English Catholics in Counter-Reformation Europe. Ujedinjeno Kraljevstvo: Oxford University Press, 2019. Str. 13.

⁵³ Rincic, I., Muzur, A. Fritz Jahr and the Emergence of European Bioethics. Austrija: LIT, 2019. str. 27.

⁵⁴ MARAB.. (1964). Njemačka: University of Maryland Abroad, 1964. str. 84.

⁵⁵ Hyma, A. Martin Luther and the Luther Film of 1953. Sjedinjene Američke Države: Wahr, 1957. Str. 61.

⁵⁶ Rex, R. (2019.). The Making of Martin Luther. Sjedinjene Američke Države: Princeton University Press, 2019. str. 41.

⁵⁷ Jambreč (2013.). str.42.

Stoljećima je Crkva naučavala da svaki grijeh zaslužuje kaznu, ali ga Bog oprašta osobi koja se pokaje. Još 1095. godine na crkvenom saboru u Clemonu, papa Urban II, formalizirao je sustav oprosta, te su crkvene vlasti dobile pravo da određuju koliko je dobrih djela potrebno da se dobije djelomični ili potpuni oprost.⁵⁸ Ova odluka omogućila je financiranje i sudjelovanje u raznim crkvenim aktivnostima. Najčešća mogućnost dobivanja potpunog oprosta bila je sudjelovanje u Križarskim ratovima.⁵⁹ To je potaknulo mnoge vjernike da odu u rat u nadi da će dobiti spasenje. No, pružala se i mogućnost oprosta i na druge načine, osobito financijskim sudjelovanjem u raznim crkvenim aktivnostima.⁶⁰ Ovaj način omogućio je bogatijim vjernicima da lakše dođu do spasenja. Taj način dobivanja oprosta je s vremenom poprimao sve veće razmjere, te je jednostavno prešao u čist kupoprodajni odnos. To je izazvalo nezadovoljstvo među vjernicima koji su smatrali da se oprost ne može kupiti. Od relativno dobre početne namjere, da vjernici prema svojim mogućnostima kao čin pokore za svoje grijeha financijski sudjeluju u dobrotvornim crkvenim aktivnostima, kroz desetljeće se praksa pretvorila u izvor bogaćenja svećeništva. Mnogi su ovu praksu vidjeli kao nepravednu i neispravnu. Papa Leo X, u namjeri da sakupi novac za izgradnju bazilike sv. Petra, dao je dopuštenje nadbiskupu Albertu od Brandenburga da nadgleda prodaju indulgencija.⁶¹ Ovo je dodatno pojačalo nezadovoljstvo oko oprosta. Martin Luther se već od 1514. javno protivio prodaji indulgencija.⁶² Njegovo nezadovoljstvo se pojačalo 1517. zbog loših posljedica te prakse na vjerski život i stav svojih župljana, koji su, kupujući indulgencije, bili uvjereni da se ne trebaju više kajati za grijeha niti mijenjati grješni način života.⁶³ Luther je vidio kako se vjernici sve više udaljavaju od pravih kršćanskih vrijednosti. Sastavio je *Devedeset i pet teza* o naravi i upotrebi oprosta te ih 31. listopada 1517. poslao nadležnim biskupima i nekolicini obrazovnih prijatelja koji su zatim teze slali dalje i proširili po čitavoj Njemačkoj.⁶⁴ Njegove teze su brzo izazvale pažnju i raspravu. Nadbiskup Albert, dostavio je teze na mišljenje teolozima na Sveučilištu u Mainzu, a na preporuku svojih savjetnika, poslao ih je i crkvenim vlastima u Rimu, te je od njih zatražio da Martinu Lutheru zabrane propovijedanje protiv

---

⁵⁸ Lynch, J. *The Medieval Church: A Brief History*. Ujedinjeno Kraljevstvo: Taylor & Francis, 2014. str. 304.

⁵⁹ Kibler, W. W. *Medieval France: An Encyclopedia*. Ujedinjeno Kraljevstvo: Garland Pub, 1995. str. 901.

⁶⁰ Carleson, L. *Perspectives in Analysis: Essays in Honor of Lennart Carleson's 75th Birthday*. Njemačka: Physica-Verlag, 2006. Str. 310.

⁶¹ Budde, B. *Inspirationen für Gegenwart und Zukunft: Kleines Kompendium christlichen Wissens*. (n.p.): Books on Demand, 2022. str. 57. - 58.

⁶² Brockhaus' *konversations-lexikon*. (1896). Austrija: F. A. Brockhaus, 1896. Str. 690.

⁶³ Brecht, M. (1985). *Martin Luther – Sein Weg zur Reformation 1483. - 1521.*; str. 184. - 185.

⁶⁴ Jambreč (2013), str. 42.

prodaje oprosta grijeha.⁶⁵ Ova reakcija pokazala je koliko je Crkva bila uznemirena zbog Lutherovih ideja.

Sadržaj Lutherovih teza ubrzo je postao poznat, ne samo diljem Njemačke, već i u okolnim zemljama. Veliku ulogu je odigralo korištenje tiskarskog stroja, Teze su tiskane u Baselu, Leipzigu i Nunbergu, te je samo do kraja 1517. u Njemačkoj tiskano i razdijeljeno više stotina primjeraka na latinskom jeziku, a iste godine su prevedene i na njemački jezik.⁶⁶ Ovo širenje označilo je početak masovne distribucije književnosti i vjerskih tekstova, što je imalo trajan utjecaj na europsko društvo.

4.2. Lutherova djela i reakcija Katoličke crkve

Nakon što je, zahvaljujući tisku, sadržaj *Devedeset i pet teza* postao poznat velikom broju ljudi u Njemačkoj i okolnim zemljama, razbuktale su se optužbe, vjerske polemike i sukobi između pristalica i protivnika reformatorskih ideja s žestinom koja je bila rijetko viđena do tada.

Mazzolini (oko 1456/7. – 1527.) bio je dominikanski inkvizitor i teolog.⁶⁷ On je napisao optužbu pod nazivom *In presumtuosas Martin Luther conclusiones potestate pape dialogus*, u kojoj je iznio svoje stavove protiv Luthera i njegovih *Devedeset i pet teza*.⁶⁸ Niti Johann Tetzel (1465. – 11. 8. 1519.) nije prihvaćao optužbe s kojima je Luther ukazivao na štetnost djelovanja, te je zahtijevao da se Luther spali zbog hereze, a svoje zahtjeve je pokušao argumentirati u djelu pod nazivom *106 teza protiv Lutherovog naučavanja*.⁶⁹

U kolovozu 1518. godine. Luther je trebao doći u Rim kako bi se obranio od Mazzolinijeve optužbe⁷⁰, no umjesto toga napisao je odgovor pod naslovom *Ein Sermon von Ablass und Gnade (Propovijed o oprostima i milosti)* i u njemu dodatno objasnio svoj stav prema oprostima.⁷¹ Tetzel je svojim spisom pokušao osporiti Lutherovu *Propovijed o oprostima*, ali bez velikog uspjeha, dok je Lutherov dodatni odgovor, zbog velike potražnje, tiskan i distribuiran u velikom broju primjeraka.⁷²

---

⁶⁵ Brecht (1985), str. 208. - 209.

⁶⁶ Scot, H. H. Martin Luther: Visionary reformer. Yale University press, 2015. str. 62.

⁶⁷ Mazzolini, Silvestro. Ereticopedia: Mediterranean Digital & Public Humanities. Preuzeto 30. 8. 2024. s: <https://www.eticopedia.org/silvestro-mazzolini>

⁶⁸ Scott (2015), str. 62.

⁶⁹ Brecht (1985), str. 206. - 207.

⁷⁰ Brecht (1985), str. 242.

⁷¹ Scott (2015), str. 66.

⁷² Brecht (1985), str. 208. - 209.

Thomas Cajetan (20. 2. 1468/69. – 10. 5. 1534.) je u listopadu 1518. godine došao u Augsburg kako bi se sastao s Lutherom i uvjerio ga da povuče svoj teze za koje je Crkva smatrala da su štetne.⁷³ Na tom sastanku nije došlo do dogovora jer Luther nije povukao svoje teze te ih je u vrlo kratkom vremenu dodatno obrazložio u novim djelima: *O slobodi kršćanina, O babilonskom sužanjstvu crkve, i Kršćanskom plemstvu njemačkog naroda – o poboljšanju kršćanskog statusa*. Kopije tih djela Luther šalje papi, a zatim ih prevodi i tiska na njemačkom jeziku, te postaju poznata širokoj javnosti. U tim, a i kasnijim djelima, Luther je posebno pazio na čistoću njemačkog jezika i time je izuzetno doprinio unaprjeđenju i standardizaciji njemačkog jezika. Njegova djela se smatraju posebno važnima za reformaciju jer je Luther u njima javno prikazao nepremostive razlike između protestantskog i katoličkog učenja.⁷⁴

Katolička crkva je 1520. godine donijela odluku o spaljivanju njegovih djela, i zaprijetila Lutheru ekskomunikacijom ako ne povuče svojih 95 teza. Iste godine, Luther uzvratno u Wittenbergu spalio papina pisma i bulu. Taj čin je Katolička crkva shvatila kao pobunu te je 1521. papa ekskomunicirao Luthera bulom. Pod nazivom *Decret Romanum Pontificium (Rimskom papi dolikuje)*. Nakon izopćenja, Lutheru je utočište pružio knez Fridrich, te je u njegovom zamku u Wartburgu počeo raditi na prijevodu Biblije.⁷⁵ Za razliku od prijašnjih prijevoda Biblije na njemački jezik, koji su se temeljili na Jeronimovom prijevodu Biblije na latinskom (Vulgati), Luther je pri prevođenju više koristio Erazmov grčki jezik pri stvaranju Lutherove Biblije (Lutherbible).⁷⁶ Taj Lutherov rad na prijevodu Novog, a kasnije i Starog zavjeta, na njemački jezik, bio je istovremeno i rad na stvaranju boljeg temelja jedinstvenog književnog njemačkog jezika. Njegovi suvremenici su, pa čak i protivnici, priznavali da je izuzetno uspješno preoblikovao njemački jezik, te da su njegov stil i izrazi puno bolji nego u prijašnjim njemačkim prijevodima. Luther je puno doprinio razvoju njemačkog jezika, čineći ga pristupačnijim i razumljivim široj publici.

Philipp Melancton (16. 2. 1497. – 19. 4. 1560.), veliki poznavatelj grčkog jezika, značajno je pomogao Lutheru tijekom prevođenja Novog zavjeta.⁷⁷ Njegovo znanje grčkog

---

⁷³ Cameron, E. *The European Reformation*. Oxford: University Press, 2012. str. 103.

⁷⁴ Kaufmann, T. *The Saved and the damned: A history of the reformation*: Oxford: University press, 2003. Str. 84. - 85.

⁷⁵ Brecht, M. Luther, Martin, in Hillbrand, Hans J. (ed.) *Oxford Encyclopedia of the reformation*. New York: Oxford University Press, 1996. Str. 463.

⁷⁶ Grzonka, M. *Luther and His Times*. (n.p.): Lulu.com, 2016. Str. 252.

⁷⁷ *The Cambridge History of the Bible: Volume 3, The West from the Reformation to the Present Day*. (1975). Ujedinjeno Kraljevstvo: Cambridge University Press. Str. 64.

jezika bilo je ključno za precizno tumačenje izvornog jezika. Taj prijevod je poznati kao Septembertestament i tiskan 1522 u nakladi od 3000 primjeraka te rasprodan u roku od tri mjeseca.⁷⁸ Ovaj brzi uspjeh svjedoči o velikom interesu javnosti za reformacijske ideje koje je Luther promicao. Iste godine tiskano je novo poboljšano izdanje poznato kao Dezembertestament.⁷⁹ Ovo izdanje je uključivalo dodatne korekcije.

1534. godine, Luther je objavio cjelovit prijevod Biblije na njemački jezik koji je bio objavljen u 6 izdanja.⁸⁰ Ta Biblija je bila rezultat zajedničkog rada Luthera, Johannes Bugenhagena, Justusa Jonasa, Kaspera Kreuzigera, Philippa Melanchtona, Matije Aurogallusa i Georga Röera, a Luther je zadnji odlučivao koju vrstu prijevoda će staviti u Bibliju.⁸¹ Tako su u Bibliji su uvršteni detaljni pregovori i pojašnjenja u duhu Lutherovog nauka, a za likovnu opremu je korišteno 11 ilustracija u drvorezu koje je izradio njemački slikar Lucas Cranach (1472. – 16.10.1553.)⁸², u čijoj tiskari su, uz Bibliju, tiskani mnogi reformatorski tekstovi. Cranachove ilustracije su značajno utjecale na vizualnu interpretaciju Biblije u to doba. On je s velikim uspjehom ilustrirao Lutherove i druge kršćanske tekstove, vizualno ih približio stanovništvu koje je još pretežno bilo nepismeno, te tako dao veliki doprinos uspjehu Reformacije. Među njegovim brojnim ilustracijama najpoznatija mu je serija grafika *Passional Christi und Antichristi*.⁸³ Cranachove ilustracije nisu samo doprinijele razumijevanju reformacijskih ideja, već su pomogle i u širenju tih ideja. Usporedno s prevođenjem Biblije, Luther je pisao i objavljavao još mnogo djela u kojima je pojašnjavao svoje naučavanje i davao upute vjernicima.⁸⁴

Zbog prevelike zahtjevnosti istovremenog prevođenja i reformiranja jezika, Luther je bio svjestan pogrešaka i nedosljednosti koje je sustavno korigirao u svakom novom izdanju, sve do kraja svog života. Uvijek je nastojao da se u prijevodu očuva i njegov teološki stav. U međuvremenu su katolički teolozi naglašavali te propuste kao dokaz ukupne pogrešnosti protestantskog nauka. Tako Kasdorf piše kako je jedan kritičar Lutherovog dinamičnog

---

⁷⁸ Daniell, D. William Tyndale: A Biography. Ujedinjeno Kraljevstvo: Yale University Press, 2001. Str. 297.

⁷⁹ Wisconsin Lutheran Quarterly. Sjedinjene Američke Države: Northwestern Publishing House, 1964. Str. 121.

⁸⁰ Theopedia. Martin Luther. Preuzeto 31.8.2024. s: <https://www.theopedia.com/martin-luther>

⁸¹ Muse protestant. Martin Luther, translator of the Bible. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://museprotestant.org/en/notice/martin-luther-translator-of-the-bible/>

⁸² Cranach, Lucas, st.. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 19. 6. 2024. <<https://enciklopedija.hr/clanak/cranach-lucas-st>>.

⁸³ Noble, B. Lucas Cranach the Elder: Art and Devotion of the German Reformation. Ujedinjeno Kraljevstvo: University Press of America, 2009. Str. 10. - 11.

⁸⁴ A Chronologica list of Luther's works from the American edition. Preuzeto 31. 8. 2024.

s:<https://lutherantheology.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/02/luthers-work-chronological-website2.pdf>

ekvivalentnog prijevoda pronašao preko 1400 "pogrešaka i laži" (...) ⁸⁵, no to nije imalo velikog utjecaja na popularnost Lutherove Biblije, koja je, osobito zbog svojeg razumljivog jezika, bila prihvatljiva ljudima u svim njemačkim područjima.

Također, Luther je na njemačkom jeziku napisao i dva Katekizma, koji su sadržavali upute i važne kršćanske tekstove, kako bi olakšao propovijedanje i tumačenje vjere. ⁸⁶ *Veliki katekizam* je bio namijenjen vjeroučiteljima i pastorima kako bi u svojim lokalnim zajednicama poučavali u skladu sa osnovama protestantskog učenja, te za poučavanje u obiteljima, a *Mali katekizam* je namijenio roditeljima za pouku djece. ⁸⁷ Zbog svoje jednostavnosti ubrzo je postao popularan i raširen, te je tiskan u puno ponovljenih izdanja te je preveden na mnoge europske jezike i još se uvijek koristi u protestantskim crkvama. ⁸⁸ Lutherovi katekizmi bili su poticaj i drugim reformatorima da pišu svoje katekizme. Jedan od primjera je Jean Calvin i njegov *Katekizam Ženevske crkve*. ⁸⁹

4.3. Jean Calvin i Ženevski katekizam

Nekoliko godina nakon početka reformacije, u Švicarskoj je svoje vjersko djelovanje započeo Jean Calvin (1509. – 1564.). ⁹⁰ Bio je istaknuti teolog koji je svojim učenjem duboko utjecao na razvoj protestantizma. 1533. napustio je Katoličku crkvu i prijateljevao s pristalicama Reformacije. ⁹¹ Njegova odluka da se pridruži reformatorima značajno je utjecala na njegov daljnji rad. Smatrao je da je obrazovanje ključno za očuvanje i širenje vjere. Calvin je od početka svog djelovanja u Ženevi isticao važnost ispravnog kršćanskog poučavanja djece. ⁹² U skladu s Lutherovim primjerom, Calvin je osmislio vlastiti Katekizam.

Po dolasku u Ženevu, 1536. godine, već je imao pripremljen svoj osnovni oblik podučavanja pod nazivom *Uspostava kršćanske vjere*. ⁹³ Ovaj rad se smatra jednim od najvažnijih teoloških

---

⁸⁵ Kasdorf, H. "Luther's Bible: A dynamic equivalence translation and germanizing force," *Missiology: An international, review* 6, no. 2 (April, 1978). str. 226.

⁸⁶ Mart, E. M. *Martin Luther*. New York: Viking Penguin, 2004. str. 123.

⁸⁷ *New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia* (19 v.). (1983). Sjedinjene Američke Države: Encyclopaedia Britannica. str. 195. - 196.

⁸⁸ Brecht (1985), str. 251-254.

⁸⁹ Hubert, J. *The Medieval and Reformation Church: An Abridgment of History of the Church, Volumes 4 to 6*. (1993). Sjedinjene Američke Države: Crossroad. str. 595.

⁹⁰ Calvin, Jean. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2013. – 2024. Pristupljeno 8.3.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/calvin-jean>>.

⁹¹ Speelman, H. A. *Calvin and the Independence of the Church*. Njemačka: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014. str. 62.

⁹² John, Calvin. *Letter to the protector Somerset, October 22, 1548*. in Jules Bonnet ed., *Letters of John Calvin*, 4 vols. New York: Burt Franklin, 1973., 2:182, 191-192.

⁹³ Jean Calvin. *Institution of the Christian religion*. Atlanta: John Knox Press, 1975, preface (1536), in Ioannis Calvin opera quae supersunt omnia, ed. G. Baum, et. al., 59 vols. (Brunswick: apud C.A. Schwetschke et filium, 1863-1900)

tekstova reformacije. Dok je novi tekst ostao popularan, Calvin je napisao i drugi priručnik kako bi dodatno produbio razumijevanje kršćanske nauke. Priručnik je dovršio u nacrtu 1542. i objavio ga s revizijama 1545. pod nazivom *Ženevski katekizam*.⁹⁴

Calvinov rad na obrazovanju ljudi i pisanju djela, značajno je imao utjecaj na širenje reformacijskih ideja u Švicarskoj, ali i šire, postavljajući temelje za daljnji razvoj kršćanske literature, a sličan utjecaj imao je i Phillip Melanchton.

4.4. Philipp Melanchton i Augsburška vjeroispovijest

Philipp Melanchton, profesor grčkog i rektor Wittenberškog sveučilišta⁹⁵, rano je prihvatio teološki nauk Martina Luthera, uz kojeg je postao i jedan od većih teologa protestantizma.⁹⁶ Melanchtonova posvećenost obrazovanju i teologiji pomogla je oblikovati smjer Reformacije. Sredinom 1529. godine, uz Lutherovu podršku, napisao je 17 članaka, nazvanih Schwabacher Artikel, u kojima iznosi osnovna protestantska učenja.⁹⁷ Ovi članci su postali ključni za daljnje definiranje protestantske teologije. Krajem iste godine, njemački i švicarski protestantski teolozi sastali su se u Marburgu kako bi usuglasili učenja. Na temelju Melanchtonovih 17 članaka, Luther je napravio dokument s 15 točaka, nazvan Marburger Artikel.⁹⁸ S člankom koji se odnosio na Gospodnju večeru, nisu se uspjeli usuglasiti, ali su se sa ostalim člancima svi usuglasili i potpisali ih.⁹⁹ Melanchtonova uloga u formiranju osnovnih načela protestantizma pokazala se ključnom u oblikovanju dokumenta koji je imao dalekosežne posljedice na vjerske i političke odnose u Svetom Rimskom Carstvu. 1530. je Karlo V, car Svetog Rimskog Carstva, sazvaio skup vodećih protestanata i teologa Katoličke crkve da razjasne razlike i ponovo pokuša postići vjersko i političko jedinstvo.¹⁰⁰ Melanchton je na temelju stavova iz Schwabacha i Marburga sastavio dokument od 28 članaka: 21 članak se odnosio na osnovna načela

---

⁹⁴ Torrance, T. F. *The School of Faith*. Sjedinjene Američke Države: Wipf & Stock Publishers, 1996.. str. 88-139.

⁹⁵ Westman, R. *The Copernican Question: Prognostication, Skepticism, and Celestial Order*. Ujedinjeno Kraljevstvo: University of California Press, 2020. Str. 110.

⁹⁶ Richard, J. W. *Philip Melanchthon, the Protestant Preceptor of Germany, 1497-1560*. Ujedinjeno Kraljevstvo: G.P. Putnam's sons, 1898. Str. 43.

⁹⁷ Kohler, W. *Zwingli und Luther: ihr Streit über das Abendmahl nach seinen politischen und religiösen Beziehungen*. Njemačka: Verein für Reformationsgeschichte, Verlagsanstalt von M. Heinsius Nachfolger, 1953. Str. 186.

⁹⁸ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2023, September 24). *Colloquy of Marburg*. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://www.britannica.com/event/Colloquy-of-Marburg>

⁹⁹ Lohse, Bernhard. *Martin Luther*. Zagreb: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", 2006. str. 39.

¹⁰⁰ Streissguth, T. i Eisenbichler, K. (2009). *The Renaissance*. Ujedinjeno Kraljevstvo: Greenhaven Press, 2009.

Lutherovog protestantskog nauka, a 7 članaka se odnosilo na kritiku katoličkih stavova.¹⁰¹ Ovaj dokument je postao jedan od najvažnijih dokumenata luteranstva. Tijekom vremena, tekst je djelomično korigiran, ali je u glavnoj zbirci najbitnijih luteranskih dokumenata i doktrina *Knjiga suglasja*, zadržano prvo izdanje koje je 1537. godine službeno odobreno od luteranskih vođa kao jedan od temeljnih dokumenata luteranske vjere.¹⁰²

4.5. Doprinos Reformacije oblikovanju književnosti i jezika u Europi

Reformacija je bila ključni period u povijesti ne samo zbog vjerskih i političkih posljedica, već i zbog svojeg utjecaja na književnost i razvoj jezika. Lutherove teze nisu se proširile samo unutar granica Njemačke, već su ubrzo zahvatile cijelu Europu.¹⁰³ Njegova kritika Katoličke crkve i zagovaranje reformi naišla je na plodno tlo, osobito u zemljama gdje su već postajale tenzije između crkvenih i svjetovnih vlasti. Zahvaljujući širenju reformacijskih ideja, došlo je do značajne transformacije u načinu na koji se književnost stvarala i širila. Reformatori poput Martina Luthera, Philippa Melanchtona i Jeana Calvina nisu samo preispitali crkvene dogme, već su se aktivno bavili prevođenjem, pisanjem i prilagođavanjem tekstova široj publici, što je dovelo do demokratizacije pisane riječi.

Jedan od najvažnijih aspekata ove transformacije bio je prijevod vjerskih tekstova na narodne jezike. Lutherov prijevod Biblije, omogućio je običnim ljudima pristup Bibliji, bez potrebe za posredovanjem svećenstva. Ovaj je prijevod postao temelj za standardizaciju njemačkog jezika i postavio nove standarde u književnosti toga vremena.

Slično tome Jean Calvin svojim djelima *Uspostava kršćanske vjere* i *Katekizam Ženevske crkve*, doprinijeli su ne samo teološkoj moći već i razvoju francuskog jezika. Njegovi spisi prevedeni na mnoge jezike, uključujući francuski, potaknuli su širenje pismenosti i omogućili širim slojevima stanovništva da sudjeluju u vjerskim i intelektualnim raspravama.

Philipp Melanchton, koji je bio ključni suradnik Martina Luthera i značajan reformator, također je imao dubok utjecaj na književnost jezika. Njegov rad na reformi obrazovanja i pisanju obrazovnih udžbenika na narodnim jezicima pomogao je standardizaciji njemačkog jezika i unaprijedio obrazovne standarde diljem Europe. Jedno od Melanchtonovog najvažnijeg djela

---

¹⁰¹ Cameron, E. (2012). *The European Reformation*. Ujedinjeno Kraljevstvo: OUP Oxford.

¹⁰² Tapper, T. G. *The book of concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran Church*. Fortress; Fortress, 1959. str. 97. - 98.

¹⁰³ usp. Hannah, J. D. *Church History*. Sjedinjene Američke Države: Kregel Publications, 2001. str. 12.

je *Augsburška vjeroispovijest (Confessio Augustana)* i postao je jedan od najvažnijih dokumenta luteranstva.¹⁰⁴

Ovaj period obilježava i pojava specifičnih književnih stilova. Lutherov jednostavan i razumljiv jezik postao je uzor mnogima, dok su Calvinovi teološki spisi oblikovali intelektualnu kulturu reformiranih zajednica širom Europe, a Philipp Melanchton je svojim obrazovnim radovima i udžbenicima, dodatno obogatio književni pejzaž.

4.6. Analiza oblikovanja knjiga

Djela *Augsburška vjeroispovijest* i *Ženevski katekizam* odigrali su značajnu ulogu u povijesti reformacije i oblikovanja lokalnih zajednica, ali i šire. Ova analiza usporedno prikazuje kronološki razvoj, izdavačke prakse, grafičku pripremu, očuvanost i dostupnost djela.

4.6.1. Promjene u oblikovanju *Augsburške vjeroispovijesti*

Augsburška vjeroispovijest je kroz povijest prolazila kroz značajne promjene koje odražavaju značaj tiskarskih tehnika, estetskih normi i društvenih okolnosti. Prvo izdanje iz 1530. bilo je tiskano u Augsburgu, a karakteriziralo ga je jednostavnost i funkcionalno oblikovanje. Kao i mnogi drugi teološki spisi tog doba, koristilo je gotički font (Slika 1.). Na glavnoj stranici može se vidjeti kako je autor Philipp Melanchton, te mjesto i godina izdanja napisana rimskim brojevima. Tekst je bio gusto tiskan s minimalnim razmakom između redova (Slika 2.), što je odražavalo tendenciju da se što više teksta smjesti na ograničenu površinu papira. Prvo izdanje *Augsburške vjeroispovijesti* Melanchton je nadopunio svojom *Apologijom Augsburške vjeroispovijesti*, te je 1531. godine u Wittenbergu tiskano novo izdanje koje je sadržavalo i originalnu vjeroispovijest i Apologiju, na latinskom i ranom njemačkom jeziku. Jedan primjerak se čuva u njemačkom povijesnom muzeju u Berlinu.^{105,106}

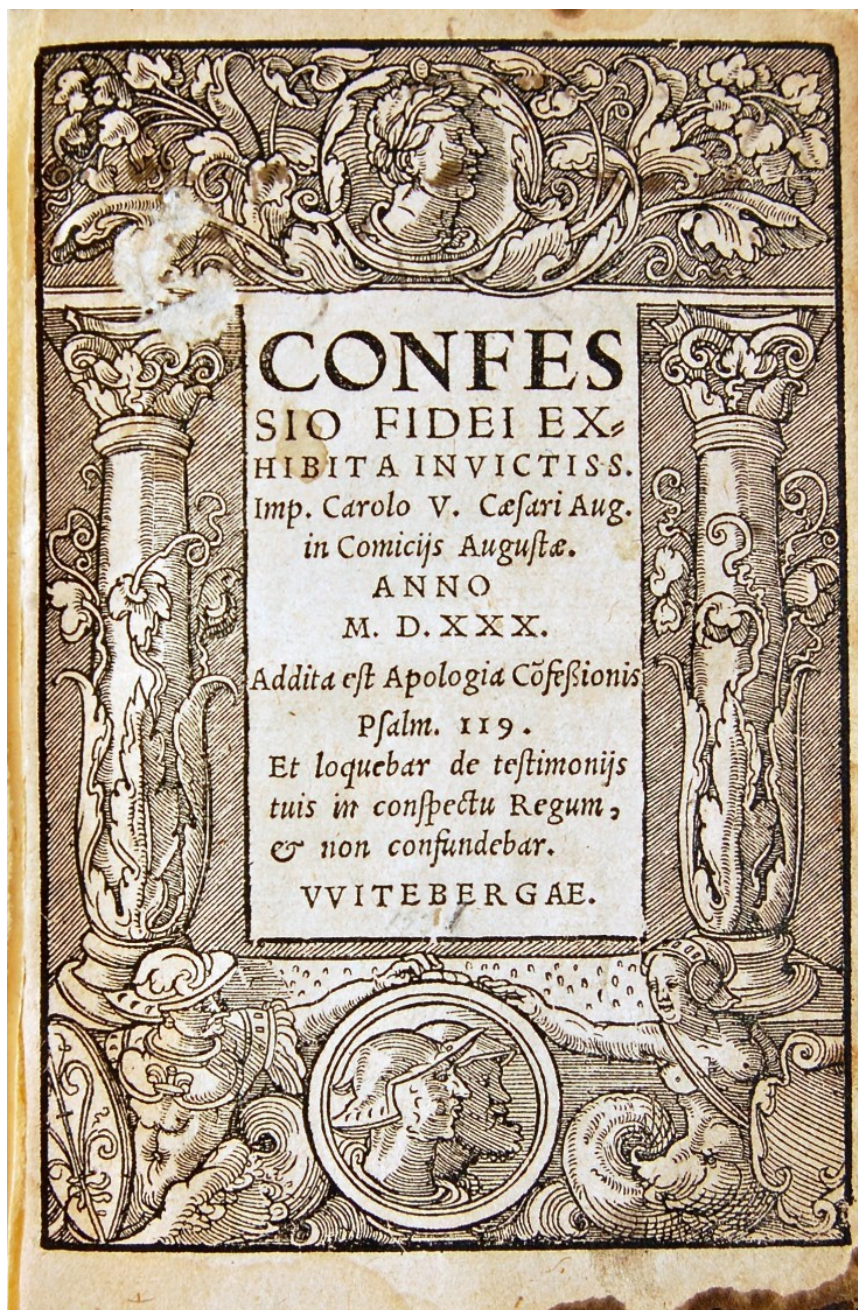
Koristio se visokokvalitetni ručno rađeni papir, što je omogućavalo dugotrajnost djela. Uvez je bio kožni, jednostavan i čvrst, bez ukrasa što je odražavalo praktičnost i ozbiljnost sadržaja (Slika 3.).

---

¹⁰⁴ Encyclopædia Britannica: A Dictionary of Arts, Sciences, and General Literature ; the R.S. Peale Reprint, with New Maps and Original American Articles. Sjedinjene Američke Države: Werner Company, 1893. str. 564.

¹⁰⁵ Deutsche digital bibliothek. Preuzeto 14.6.2024. s: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/HCJP2XDHBWZDWJFA7CYBSKK7PIGA67U>

¹⁰⁶ Volker, L. Die Confessio Augustana. Einleitung: Göttingen, 2014. str. 65–84.

Slika 1.

Naslovna stranica Augsburške vjeroispovijesti iz 1530.

<https://jamesgray2.me/2016/01/15/augsburg-confession-1530/>

PRÆFATIO. 2.
PHILIPPVS MELANCHTHON,
LECTORI SALVTEM D.

OSTQVAM CON=
fessio Principum nostrorum
publice prælecta est, Theo=
logi quidam ac Monachi
adornauerunt Confutatio=
nem nostri scripti, quã cum
Cæs. Maestas curasset etiã
in confessu Principum prælegi, postulauit a nostris
Principibus, ut illi Confutationi assentirentur. No=
stri autem quia audierant multos articulos impro=
batos esse, quos abijcere sine offensione conscien=
tiæ non poterant, rogauerunt sibi exhiberi exem=
plum Confutationis, ut & uidere quid damnarent
aduersarij, & rationes eorum reuellere possent.
Et in tali causa, quæ ad Religionem & ad docen=
das conscientias pertinet, arbitrabantur fore, ut
non grauatim exhiberent suum scriptum aduersa=
rij, Sed non potuerunt id impetrare nostri, nisi pe=
riculosissimis conditionibus, quas recipere non po=
terant, nisi uellent se in discrimen certum conijce=
re. Instituta est autem deinde pacificatio, in qua
apparuit nostros nullum onus quamlibet incom=

f ij modum

Slika 2. Tekst Augsburške vjeroispovijesti iz 1530.
<https://inlibris.com/item/bn62901/>

Slika 3.

Uvez Augsburške vjeroispovijesti iz 1556.

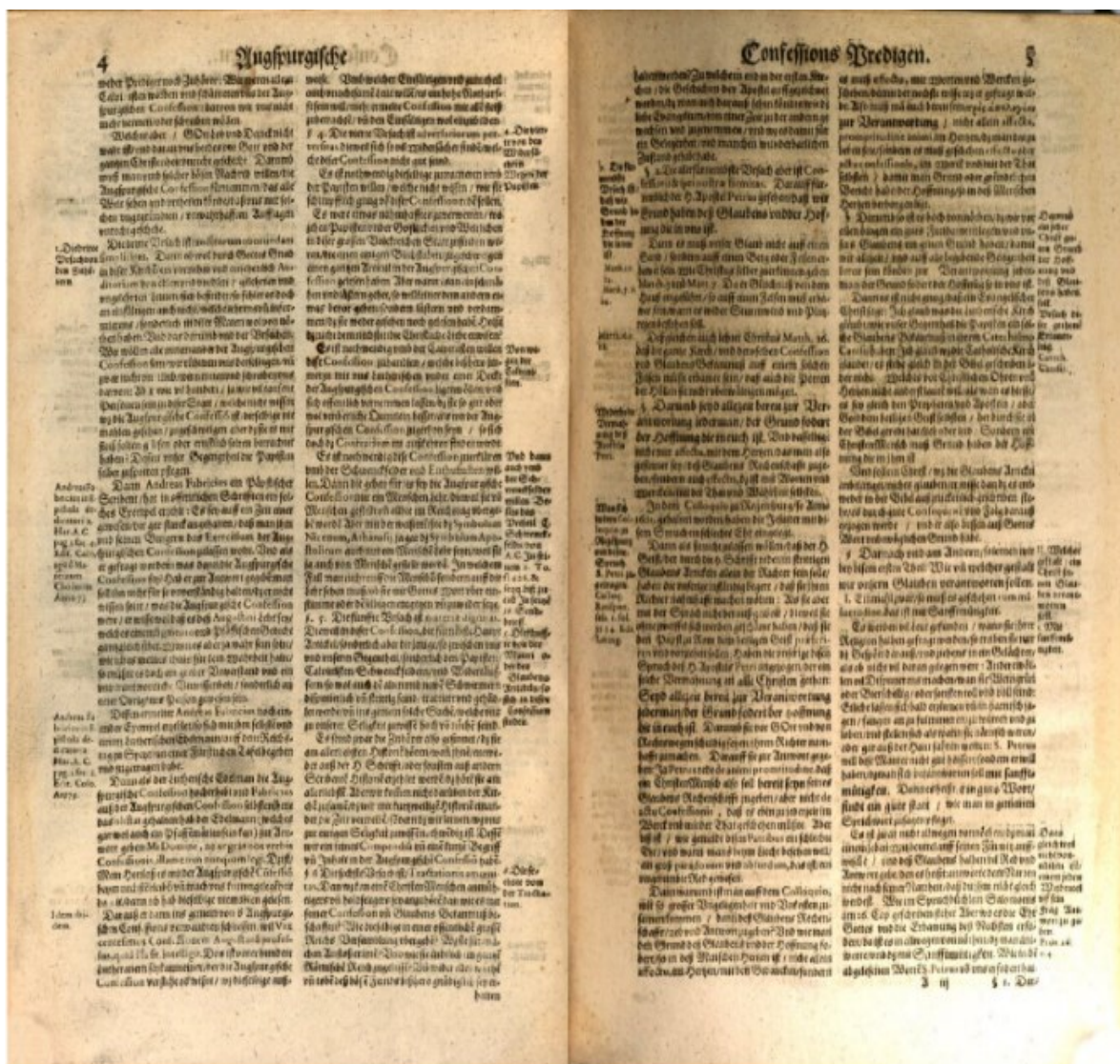
Kasnija nova izdanja, doživjela su promjene u oblikovanju. Neka od izdanja su tiskana u Baselu, tiskari poznatog izdavača, Frobeniusa, koji je bio u središtu reformacijskog pokreta i učinio Basel vodećim središtem za knjige.¹⁰⁷ U izdanjima *Augsburške vjeroispovijesti* počinju se javljati otisnute marginalne bilješke koje su bile tiskane kao sastavni dio knjige (Slika 4.).

---

¹⁰⁷ Datta, N. C. *The Story of Chemistry*. Indija: Universities Press, 2005. str. 62.

Te bilješke su sadržavale upute na Biblijske citate ili kratke komentare koji objašnjavaju i dodatno razrađuju tekst *Augsburške vjeroispovijesti*, time čitateljima olakšavaju razumijevanje sadržaja. Marginalne bilješke svjedoče o kontinuiranoj važnosti analize teksta kroz vrijeme jer pokazuju kako su teolozi nastojali dodatno objasniti složene ideje, prilagođavajući ih potrebama čitatelja.

Korištenje antikva fonta postaje sve učestalije što je činilo tekst čitljivijim i elegantnijim. (Slika 5.). Ova promjena odražava prelazak iz gotike prema renesansnoj estetici koja naglašava humanističke ideale i promicanje znanja.

Slika 4. Tekst Augsburške vjeroispovijesti iz 1654. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10329667?page=500,501>

alles, so zu beeden Theilen nicht recht aufgelegt oder gehandelt wäre, abzuthun, und durch uns alle eine einige und wahre Religion anzunehmen, und zu halten.

Und wie wir alle unter einem Christo sind, und streiten, also auch alle in einer Gemeinschaft, Kirchen und Einigkeit zu leben: Und wir unten benannten Chur-Fürsten und Fürsten, samdt unsern Verwandten, gleich andern Chur-Fürsten, Fürsten und Ständen darzu erfordert: So haben wir uns darauff dermassen erhaben, daß wir, sonder Ruhm, mit dem ersten hieher kommen.

Und alsdann auch Euer Kayserl. Majest. zu unterthänigster Folgthung, berührtes Euer Kayserl. Majest. Aufschreibens, und demselbigen gemäß, dieser Sachen halben, den **Glaub**en berührend, an Chur-Fürsten, Fürsten und Ständen insgemein, gnädiglichen, auch mit höchstem Fleiß und ernstlich begehrt, daß ein jeglicher, vermöge vorgemeldtes Euer Kayserl. Majest. Aufschreibens, sein Gutdüncken, Opinion und Meinung derselbigen Irrungen, Zwiespalten und Mißbrauch halben, &c. zu Teutsch und Latein in Schrift stellen und überantworten solten. Darauff denn, nach genommenen Bedacht und gehaltenem Rathe, Euer Kayserl. Majest. am vergangenen Mittwoch ist vorge tragen worden, als wolten wir auf unserm Theil das unser, Vermöge Euer Kayserl. Majestät

Vortrags

Vortrags in Teutsch und Latein auf heut Freytag übergeben. Hierumb, und Euer Kayserl. Majest. zu unterthänigstem Gehorsam überreichen und übergeben wir unserer Pfarr-Herren, Prediger, und ihrer Lehren, auch unsers Glaubens-Bekänntniß, was und welcher Gestalt sie aus Grunde Göttlicher heiliger Schrift in unsern Landen, Fürstenthumen, Herrschafften, Städten und Gebieten, predigen, lehren, halten und Unterricht thun. Und sind gegen Eurer Kayserlichen Majestät unserm aller-gnädigsten Herrn, wir in aller Unterthänigkeit erbötig, so die andern Chur-Fürsten, Fürsten und Stände, dergleichen gezwiefachte schriftliche Ubergabung ihrer Meinung und Opinion in Latein und Teutsch ist auch thun werden, daß wir uns mit ihren Liebden, und ihnen, gern von bequemen gleichmäßigen Wegen unterreden, und derselbigen, so viel der Gleichheit nach immer möglich, vereinigen wollen, damit unser beyderseits, als Parten, schriftlich fürbringen und Gebrechen, zwischen uns selbst in Lieb und Gütigkeit, gehandelt, und dieselbigen Zwiespalten, in einer einzigen wahren Religion, wie wir alle unter einem Christo seynd, und streiten, und Christum bekennen sollen, alles nach laut offtgemeldtes Euer Kayserl. Majest. Aufschreibens, und nach Göttlicher Wahrheit geführet mögen werden. Als wir denn auch Gott den Allmächtigen mit höch-

A 3. 117

Slika 5.

Tekst Augsburške vjeroispovijesti iz 1730.

<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10448817?page=4,5>

Slika 6. Tekst *Augsburške vjeroispovijesti*, izdanje iz 1730.
<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10448817?page=,1>

U 17. stoljeću, izdanja *Augsburške vjeroispovijesti* počinju u tekstu uključivati ukrasne inicijale i gravure (Slika 6.), a tijekom 18. stoljeća, s napretkom tiskarskih tehnika, izdanja *Augsburška vjeroispovijest* postaju standardiziranija. Tipografski stilovi postaju uniformniji, a razmaci između margina veći. (Slika 7.). Standardizacija oblikovanja omogućila je veću proizvodnju i distribuciju knjiga te je povećala njihovu dostupnost diljem Europe.

licentiam & violentiam cohibens, sed in singulas horas omnia metuenda. Atheus ergo vim patiens alios in semetipsum armavit, nec de iis conqueri potest, quos nec peccare, nec pena dignos esse credit.

§. VI. Sed omiffa hac probandi ratione argumenta ex divina revelatione potiffimum petenda erunt. Cui tamen probationi pramitti oportet, quod *Essentia fit principium primum & radicale s. initium omnium operationum & proprietatum rei convenientium*, unde ab operibus ad *Essentiam DEI* oppido colligere quis posset. Mihi hic satis erit, pro *essentia* hac probanda emphaticam attulisse descriptionem *Exod. III, 14.* אֲנִי אֲנִי אֲנִי, quæ *essentiam* independentem infert, cui nec gemina est, nec esse potest. Atque hanc *divinam* esse, ex eo liquet, quia vocatur *Deitas*, Col. II, 9. *Divinitas* Rom. I, 20. *Divina Natura* 2. Pet. I, 4. & *Divina Vis* 3. Ejus autem *Unitas* ex disertis Scripturæ Verbis probatur. *Jehova DEUS noster Jehova unus est*, Deut. VI, 4. *Unus DEus & Pater omnium* Ephes. IV, 6. *Nullus præter eum*, Deut. IV, 35. *Ille Jehova & nullus præterea, præter eum nullus Deus* Esa. XLV, 5. *Nullus est Deus alius, nisi unus* 1. Cor. VIII, 4. 6. ubi insuper notandum; *Essentiam divinam* non dici unam unitate *relativa*, quæ sit e multis ejusdem naturæ rebus; neque unitate *quantitativa*, qua res continuæ & indivisæ quantitatis una vocatur; Sed unitate *exclusivâ*, eminenti & singulari, qua ita una est, ut nec sit e multis, nec possit esse cum alia ejusdem rationis essen-

*Essentia
divina
ejusque
Unitas.*

essentia. Ita ergo una est *Divina Essentia*, ut verè unica sit & solitaria in isto unitatis gradu.

§. VII. Hæc una *Essentia divina & appellatur & est Deus*. Cum enim vox *Deus* Angelis nunquam & hominibus in eminenti dignitate constitutis *metaphoricè* tribuatur, & *Diabolus* *per* *abusive* vocetur *Deus* hujus sæculi 2. Cor. IV, 4. & *Princeps* hujus mundi *Job. XII, jr. XII, 30. XVI, ii.* indeque solum, nomen quocunque modo acceptum *Deum* esse non evincat; Sola divina *Essentia* & appellatur & est verè ac natura *Deus* i.e. *Nomen Supremum atque infinitum*, quod omnes colunt, atque religiosa adoratione dignum judicant. Quæ aliàs de origine Vocis *Deus* disputantur, num *אֱלֹהִים* Vel *יְהוָה*, quod exponunt per *יהוה*. Aut ab *אֱלֹהִים* Vel à *יהוה*; Sive denique à *יהוה* derivetur, non lubet hic excutere. Legat de hac contentione, qui volet, *D. Job. Ad. Osiandrum Exercit. IV. de Nominibus DEI p. 82. 83. seq.* qui & de aliis in V. & N. T. occurrentibus *Dei nominibus allegata & præcedentibus tribus Dissert. eruditè* differit.

§. VIII. Dicitur porro *DEUS ÆTERNUS*, qui nec principium nec finem habet, nec habere potest. Quò facit quod *Esa. XL, 8.* legitur *Æternus Jehova*, & *Rom. XVI, 26.* *Mysterium quod à temporibus sæculi tacitum fuit, nunc factum est manifestum ex imperio ÆTERNI DEI*. Item, quod 1. *Tim. I, 17.* dicitur: *Regi ÆTERNO soli sapienti DEO honor sit & gloria*. Omitto hic alia dicta, quæ *DEO* tribuunt *æternam misericordiam, æternam potentiam &*

*Nomen
DEUS
Angelis &
hominibus
nonnunquam
tribuuntur,
divina autem
Essentia proprie
& naturâ
convenit.*

*Æternitas
DEI.*

Slika 7. Tekst *Augsburške konfesije*, izdanje 1715.

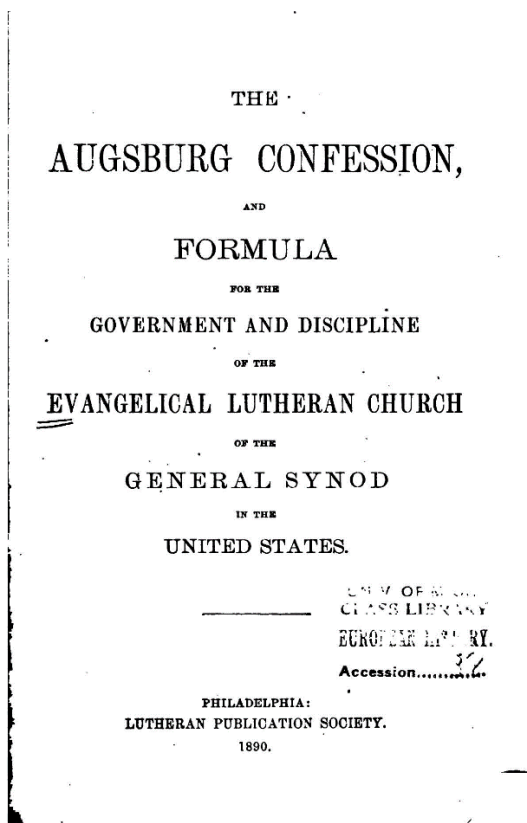
https://opendata.uni-halle.de/explore?bitstream_id=408b655f-0fb2-4cf4-a59b-0d6e6933e899&handle=1981185920/38675&provider=iiif-image

Tijekom 19. stoljeća sa širenjem protestantizma u engleskom govornom području¹⁰⁸ *Augsburška vjeroispovijest* doživljava brojna izdanja na engleskom jeziku. Ova izdanja često su imala jednostavnije oblikovanje s fokusom na čitljivost i pristupačnost za širu publiku.

Knjige iz ovog razdoblja često su imale meki uvez, a papir je bio tanji i lakši nego u prethodnim stoljećima (Slika 8.). Ovo je omogućilo masovnu proizvodnju i pristupačnost knjiga, ali je također značilo da su primjerci iz tog razdoblja slabije kvalitete.

¹⁰⁸ Bainton, R. H., Chadwick, W. Owen, Nelson, E. Clifford, Spalding, James C. and Marty, Martin E. (2016, January 28). The Protestant Heritage. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://www.britannica.com/topic/The-Protestant-Heritage>

Slika 8. Augsburška vjeroispovijest, izdanje 1890.

<https://archive.org/details/augsburgconfess01synogoog/page/n3/mode/2up>

Tijekom prve polovice 20. stoljeća, izdanja Augsburške vjeroispovijesti prilagođavaju se modernističkom stilu, koji je naglašavao jednostavnost i funkcionalnost.¹⁰⁹ Naslovne stranice često su bile bez ukrasa, s jasnim čitljivim tipografskim stilovima (Slika 9.) Pojava dizajnerskih pokreta kao šta je Bauhaus utjecala je na oblikovanje ovih izdanja, čineći ih estetski pročišćenima i fokusiranim na praktičnost.¹¹⁰ Tijekom 21. stoljeću, *Augsburška vjeroispovijest* postaje dostupna i u digitalnom formatu (Slika 10.).¹¹¹

¹⁰⁹ Kuiper, K. (2024, July 29). Modernism. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 5. 3. 2024. s: <https://www.britannica.com/art/modernism-art>

¹¹⁰ usp. Hollis, D. W. The ABC-CLIO world history companion to utopian movements. Ujedinjeno Kraljevstvo: Bloomsbury Academic, 1998. str. 61.

¹¹¹ Philip Melangton. (1530). Augsburg confession. The Project Gutenberg EBook of The Confession of Faith. Objavljeno: June 29, 2008 [EBook #275]. Preuzeto 11. 8. 2024. s: <https://www.gutenberg.org/files/275/275-h/275-h.htm>

CASEY
UNIVERSITY
LIBRARY

THE AUGSBURG CONFESSION

A BRIEF REVIEW OF ITS HISTORY

AND

AN INTERPRETATION OF ITS
DOCTRINAL ARTICLES

WITH

INTRODUCTORY DISCUSSIONS ON CONFESSIONAL
QUESTIONS,

By

J. L. NEVE, D.D.,

*Professor of Symbolics and History of Doctrines in the
Hanna Divinity School of Wittenberg College,
in Springfield, Ohio.*

PHILADELPHIA, PA.

THE LUTHERAN PUBLICATION SOCIETY

Slika 9. Naslovna stranica *Augsburške vjeroispovijesti* iz kataloga <https://archive.org/details/augsburgconfessi00neve/page/n7/mode/2up>

The screenshot shows the Project Gutenberg website interface. At the top, there is a navigation bar with 'About', 'Search and Browse', and 'Help' menus. Below this is a search bar with a 'Quick search' input field and a 'Go!' button. A 'Donation' button with the PayPal logo is also visible. The main content area is titled 'Books: augsburg confession (sorted by popularity)'. On the left, there are filters: 'Subjects' (2 subject headings match your search), 'Sort Alphabetically by Title', and 'Sort by Release Date'. Below the filters, it says 'Displaying results 1-4'. The search results are displayed in a grid of four items:

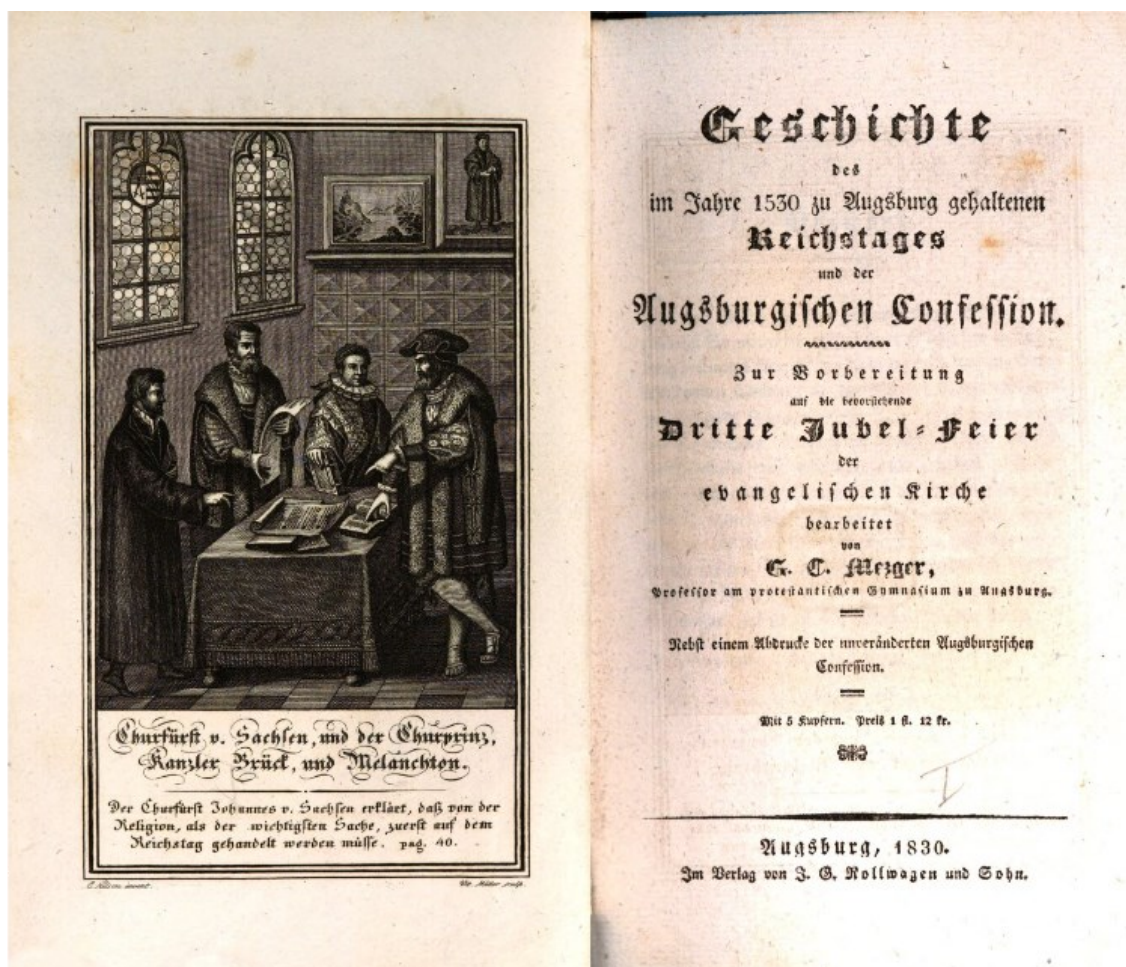
- The Augsburg Confession** by Philipp Melancthon, 298 downloads.
- Die Augsburgische Confession (German) (Latin)** by Philipp Melancthon, 115 downloads.
- The Apology of the Augsburg Confession** by Philipp Melancthon, 76 downloads.
- American Lutheranism vindicated : or, Examination of the Lutheran symbols on certain disputed topics, including a reply to the plea of Rev. W. J. Mann** by S. S. Schmucker, 43 downloads.

At the bottom of the page, there is a footer with links for 'Privacy policy', 'About Project Gutenberg', 'Terms of Use', 'Contact Information', and 'Get Help'. The 'Powered by ibiblio' logo is also present.

Slika 10. Izdanja *Augsburška vjeroispovijest* i *Apologije* dostupna u digitalnom formatu <https://www.gutenberg.org/>

U djelima, koja su se odnosila na povijest i komentare *Augsburške vjeroispovijesti*, javljaju se ilustracije, gravure ili bakrorezi koji prikazuju određeni povijesni događaj ili portrete poput Martina Luthera, Philippha Melanctona i drugih povijesnih osoba (Slika 11.). Ove ilustracije su obično bile crno-bijele, a njihovo korištenje odražava širi interes razumijevanje teoloških tekstova u povijesnom kontekstu.¹¹² Iako su i dalje prevladavali tekstualni sadržaji, ukrasi su dodani kako bi se dala vizualna privlačnost knjizi.. Uvezi su postali sve sofisticiraniji i precizniji u izradi, koristeći finiju kožu i dekorativne elemente poput utisnutih motiva. Knjige su stoga bile veće i teže, a takav luksuzni pristup uvezivanju knjiga bio je znak da su knjige postale ne samo teološki već i kulturno važni predmeti.

¹¹² Usp. Riepe, I. The history of the book. Preuzeto 5. 3. 2024. s: <https://historyofthebook.mml.ox.ac.uk/2020/10/07/studying-global-connections/>

Slika 11. Portret u djelu *Povijest sabora održanog u Augsburgu 1530. godine i Augsburške konfesije*, iz 1830.

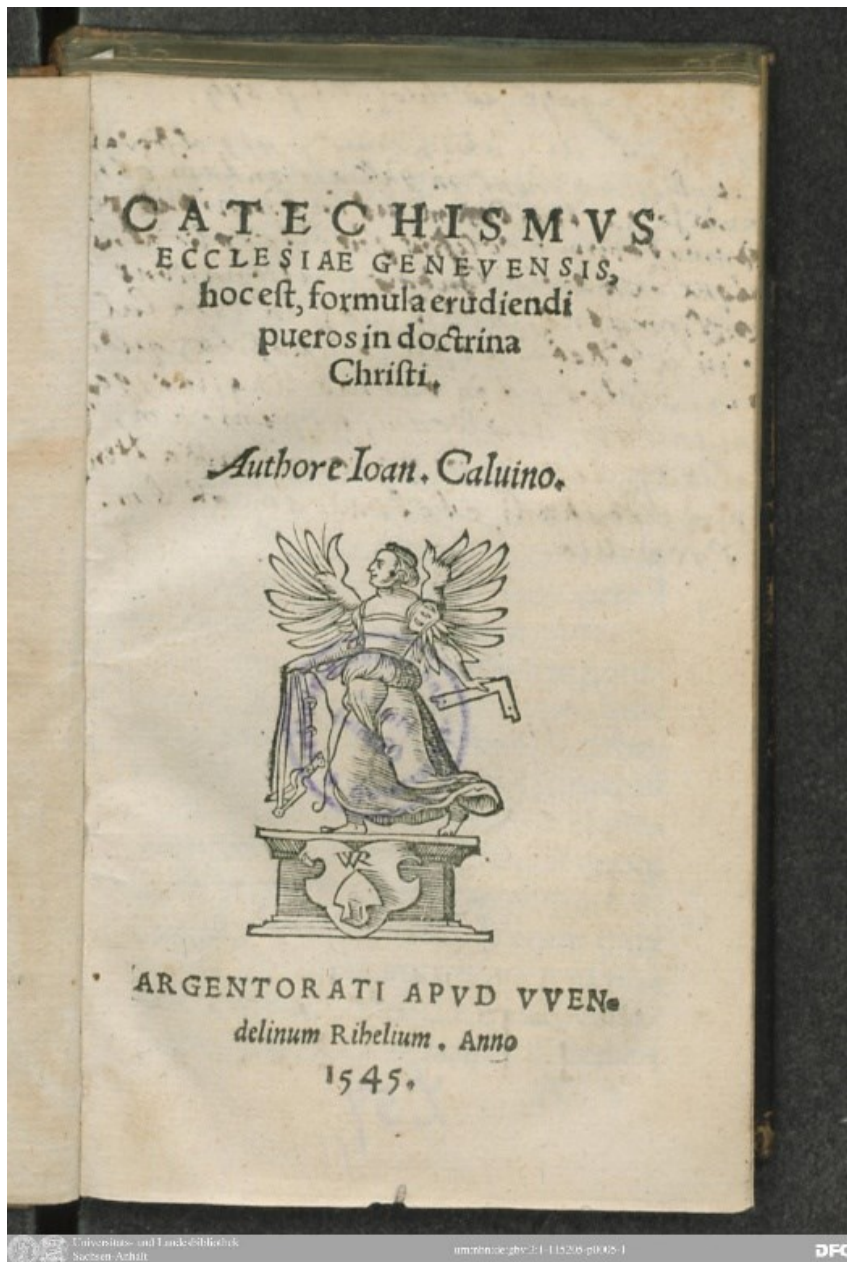
<https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10450023?page=2,3>

4.6.2. Promjene u oblikovanju *Ženevskog katekizma*

Ženevski katekizam je napisan posebno za Ženevsku crkvu s namjenom da služi za podučavanje vjerskih doktrina te je stoga imao praktičnu namjenu, a to se odrazilo i na jezično uređenje. Calvinov *Ženevski katekizam* je tijekom vremena doživio nekoliko promjena u sadržaju i strukturi. Prvo izdanje *Ženevskog katekizma* tiskano je u Baselu 1545. godine i sadržavalo je 79 stranica, a knjiga je bila manjih dimenzija s tvrdim uvezom. Izdanje *Katekizma ženevske crkve* iz 1545. godine sačuvano je u digitaliziranoj zbirci knjižnice Münchenskog centra za digitalizaciju.¹¹³

¹¹³ Catechismus Ecclesiae Genevensis. (1545.) Argentinae: apud Vuendelinum Rihelium. Dostupno u zbirci Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek (pdf). Str. 4. Preuzeto 1. 9. 2024. s: <https://opendata2.uni-halle.de/handle/1516514412012/6393>

Na slici 12. vidi se kako je naslovna stranica knjige bila je jednostavna s jasnim natpisom naslova i imenom autora, te mjestom i godinom izdavanja. Naslov je napisan velikim slovima.

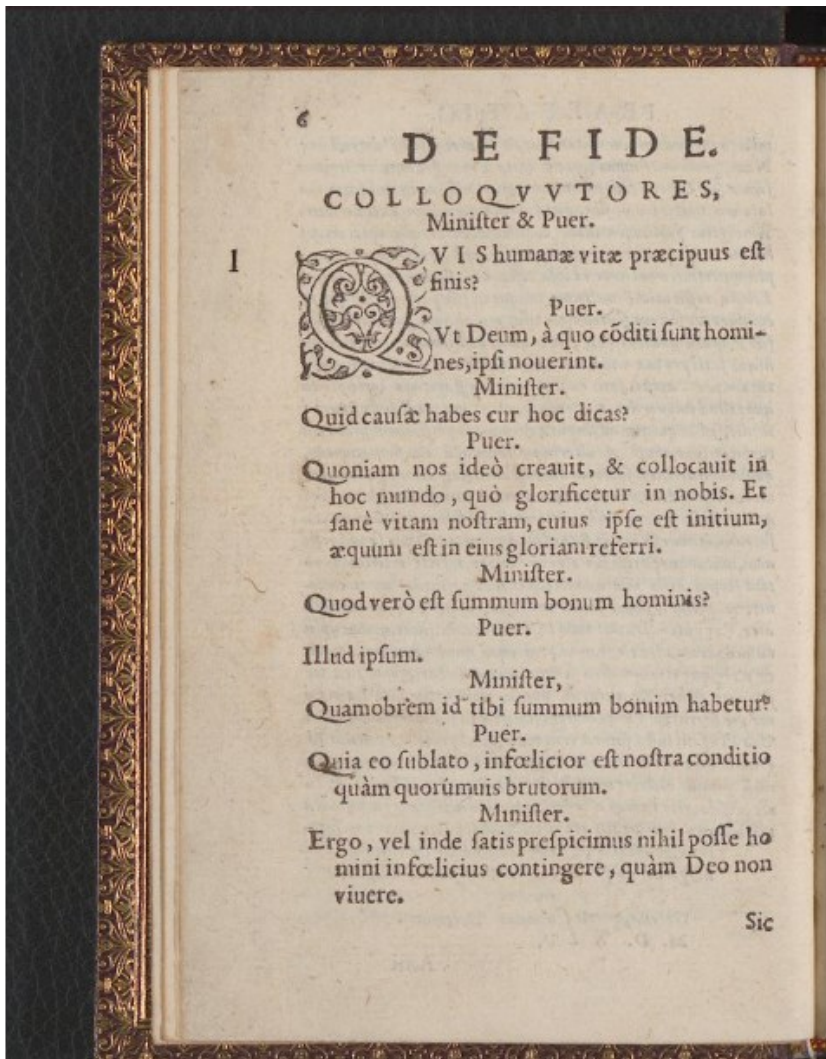

Slika 12. Naslovna stranica Ženevskog katekizma iz 1545.

https://opendata2.uni-halle.de/explore?bitstream_id=2bb69abe-7d38-48a7-b034-f11a549c88ce&handle=1516514412012/6393&provider=iiif-image

Na navedenoj slici može se vidjeti tekst koji je napisan velikim slovima – ARGENTORATI APVD VVEN. Argentoratum je latinsko ime za Strasburg, grad u Francuskoj, a riječi APVD i VVEN označavaju da je izdavač Vendelin. Prema tome može se vidjeti da je ovo izdanje tiskano u Strassbourgu od izdavača Vendelina 1545. godine.

U skladu s Calvinovim stavovima o skromnosti i praktičnosti, *Ženevski katekizam* je imao vrlo jednostavnu grafičku pripremu. Tekst je bio strukturiran u obliku pitanja i odgovora (slika 13.), što je olakšavalo njegovu uporabu u podučavanju.¹¹⁴

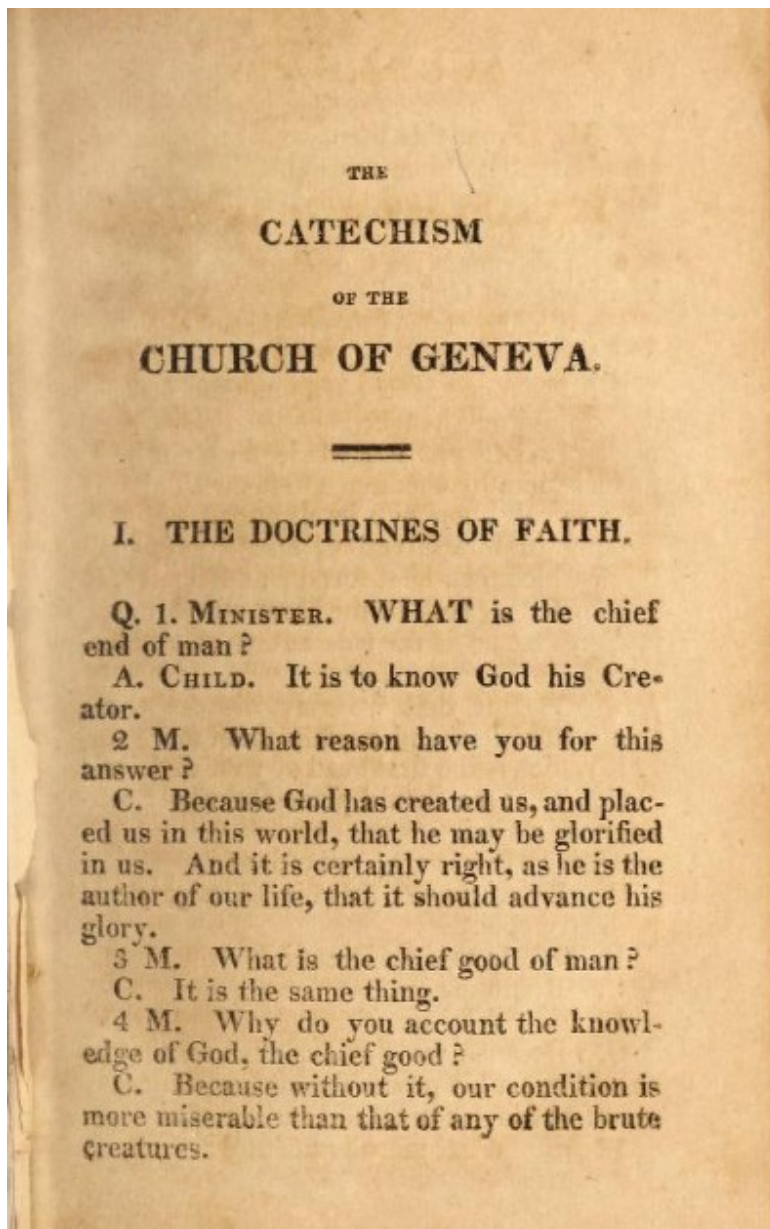

Slika 13. Tekst *Ženevskog katekizma* iz 1562.
https://www.e-rara.ch/gep_g/content/titleinfo/859321

Calvinov *Ženevski katekizam*, kako bi se prilagodio različitim jezicima, kontekstima i crkvama, doživio je nekoliko promjena u sadržaju i strukturi. Neke od promjena uključuju prilagodbu jeziku i kontekstu, pri čemu su prijevodi *Ženevskog katekizma* prilagođavani lokalnim potrebama kako bi bili prihvatljiviji.

¹¹⁴ usp. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, April 7). Geneva Catechism. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 15. 3. 2024. s: <https://www.britannica.com/topic/Geneva-Catechism>

Tekst je u kasnijim izdanjima bio strukturiran u obliku pitanja i odgovora koji su pokrivali širi raspon tema (sakramenti, etika, politika, moralnost i druge teme interesantne kršćanima), što je olakšavalo njegovu uporabu u podučavanju. Calvin je u svakom novom izdanju (Slika 14.), s razvojem jezika, radio jezične i stilske izmjene kako bi poboljšao jasnoću i izražajnost teksta. Prvi primjerci *Ženevskog katekizma* su izuzetno rijetki, a neki se čuvaju u specijaliziranim zbirkama, kao što su one u Nacionalnoj knjižnici u Švicarskoj.¹¹⁵

Slika 14. Tekst Ženevskog katekizma, izdanje iz 1815.
<https://archive.org/details/catechismofchur00calv/page/n111/mode/2up>

¹¹⁵ Schweizerischen Nationalbibliothek, Helveticat online katalog, pristupljeno 31. 8. 2024.
https://www.helveticat.ch/discovery/search?query=any,contains,geneva%20catechism&tab=LibraryCatalog&se arch_scope=Helveticat&vid=41SNL_51_INST:helveticat&lang=de&offset=0

5. Zaključak

Reformacija koja je započela u 16. stoljeću, značajno promijenila vjerski i teološki krajolik Europe, a njezin utjecaj na širenje kršćanske literature i njeno razumijevanje bio je dubok i sveobuhvatan.. Analizom Melanchtonove *Augsburške vjeroispovijesti* i Calvinovog *Ženevskog katekizma*, može se uočiti kako su se reformacijske ideje radikalno transformirale tiskanje i distribuciju knjiga, što je bilo ključno za širenje kršćanske literature.

Melanchtonova *Augsburška vjeroispovijest* služila je kao temeljni dokument luteranske teologije i brzo se širila kroz brojna izdanja tiskana diljem Njemačke i izvan nje. Calvinov *Ženevski katekizam*, tiskan u Baselu 1538. godine, također je imao značajnu ulogu u obrazovanju i širenju reformacijskih ideja.

Reformacija je imala značajan utjecaj na širenje literature kršćanske tematike kroz nekoliko ključnih događaja. Prije izuma tiskarstva, kršćanski tekstovi su bili skupi i rijetki, a njihova dostupnost je bila ograničena na kler, budući da su bili napisani na latinskom, koji je razumio samo kler. Razvoj tiskarstva omogućio je prelazak s prepisivanja tekstova na masovnu produkciju i distribuciju knjiga. Reformatori su prepoznali važnost tiskarstva te su počeli prevoditi Bibliju i druge vjerske tekstove na narodne jezike i, putem tiskarstva, umnažali ih u velikim količinama. Veća dostupnost knjiga omogućila je da obični ljudi imaju neposredan pristup Bibliji i drugim vjerskim spisima.

Reformacijska literatura je obuhvaćala različite žanrove, uključujući molitvenike, himne, poučne knjige i druge vjerske materijale, koji su oblikovali vjerski život tadašnjeg društva. Luther, Melanchton i Calvin su promijenili način na koji su se kršćanski tekstovi koristili i shvaćali. Njihova djela su imala jasnu didaktičku svrhu, usmjerenu na formiranje vjerskih uvjerenja i ponašanja.

Sve navedene promjene, dovele su do toga da su knjige postale široko dostupne. Razvijena proizvodnja i distribucija omogućili su brže širenje knjiga i značajno povećali broj čitatelja. Reformacija je imala veliki utjecaj na širenje kršćanske literature tako što je proširila dostupnost i razumijevanje vjerskih tekstova te potakla duboke promjene u načinu na koji su ti tekstovi korišteni i interpretirani u svakodnevnom životu.

Literatura

Andrews, E. History of English version of the Bible. N. p., Christian publishing house, 2019.

Andrews, E. The complete guide to Bible translations : Bible translation choices and translation principles. 2nd. edition. Christian publishing house, 2016.

Andrews, E. The history of archeology & New Testament. America: CPH, 2022.

Andrews, E. (2023). The Scribe and the text of the New Testament. UASV: Christian publishing house, 2023.

Armstrong, D. Bible Conversations: Catholic-Protestant Dialogues on the Bible, Tradition, and Salvation. Ujedinjeno Kraljevstvo, 2007.

Bainton, R. H. , Chadwick, . W. Owen , Nelson, . E. Clifford , Spalding, . James C. and Marty, . Martin E. (2016, January 28). The Protestant Heritage. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://www.britannica.com/topic/The-Protestant-Heritage>

Becker, S. O., Pfaff, S. i Rubin, J. Causes and consequences of the Protestant Reformation. EI Working paper 16. - 13. Preuzeto: 20. 2. 2024. s: http://digitalcommons.chapman.edu/esi_working_papers/178

Bergese, D. Jean Hus – une Reforme avant la Reforme. La revue reforme. Preuzeto 14. 2. 2024. s: <https://larevuereformee.net/articlerr/n275/jean-huss-une-rforme-avant-la-rforme>

Berman, H. J. (2009). Law and Revolution, II: The Impact of the Protestant Reformations on the Western Legal Tradition. Ujedinjeno Kraljevstvo: Harvard University Press.

Boyle, L. E. Innocent III and Vernacular version of the Scripture, in the Bible in the Medieval World. Oxford: Ecclesiastical history society by Blackwell, 1985.

Brecht, M. Luther, Martin in Hillbrand. Hans, J. (ed.) Oxford Encyclopedia of the reformation. New York: Oxford Univeersity press, 1996.

Brecht, M. [1981] Martin Luther – Sein Weg zur Reformation 1483. – 1521., 1985.

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, April 7). *Geneva Catechism*. *Encyclopedia Britannica*. Preuzeto 11. 8. 2024. s: <https://www.britannica.com/topic/Geneva-Catechism>

Brockhaus konversations-lexikon. Austrija: F. A. Brockhaus, 1896.

Budde, B. Inspiration fur Genwart und Zukunft: Kleines Kompendium christlichen Wissens. (n.p.). Books on Demand, 2022.

Cambridge history of the Bible: Vol. 3, The West from the Reformation to the Present Day. UK: Cambridge university press, 1975.

Cameron, E. The European Reformation. UK: OUP Oxford, 2012.

Carleson, L. Perspectives in Analysis: Essays in Honor of Lennart Carleson's 75th Birthday. Njemačka: Physica-Verlag, 2006.

Catechismus Ecclesiae Genevensis. (1545.) Argentinae: apud Vuendelinum Rihelium. Dostupno u zbirci Münchener Digitalisierungszentrum Digitale Bibliothek (pdf). Str. 4. Preuzeto 1. 9. 2024. s: <http://opendata2uni-halle.de/handle/1516514412012/6393>

Chronologica list of Luther's works from the American edition. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://lutherantheology.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/02/luthers-work-chronological-website2.pdf>

- Collins, M. The story of Christianity. New York: Publishing, 1999.
- Cranach, Lucas, st.. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Preuzeto 15. 3. 2024. s: <<https://enciklopedija.hr/clanak/cranach-lucas-st>>.
- Corens, L. Confessional Mobility and English catholics in the Counter-Reformation, 2019.
- Daniell, D. William Tyndale: A biography. UK: Yale university press, 2001.
- Datta, N. C. The Story of Chemistry. Indija: Universities Press, 2005.
- Deutsche digital bibliothek. Preuzeto 14. 6. 2024. s: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/HCJP2XDHBWZDWJFA7CYBSKK7PIGA67U> Europe. UK: Oxford University press
- Dixon, C. S. Contesting the Reformation. Njemačka: Wiley, 2012.
- Elizabeth, L. E. The Printing Revolution in Early Modern Europe. Cambridge: University press, 1983.
- Encyclopædia Britannica: A Dictionary of Arts, Sciences, and General Literature ; the R.S. Peale Reprint, with New Maps and Original American Articles. SAD: Werner Company, 1893.
- Franzen, A. Pregled povijesti crkve. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2004.
- Fussel, S. Gutenberg und seine Wirkung. Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1999.
- Gottschalk, L. Historija čovječanstva: Temelj modernog svijeta. Važni vjerski događaji 150. – 1575. Zagreb: Naprijed, 1974.
- Grzonka, M. Luther and his times. (n.p.): Lulu com, 2016.
- Gutenberg, Johann. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/gutenberg-johann>
- Haley, A. Typographix milestones. UK: Wiley, 1992.
- Hannah, J. D. Church history. SAD: Kregel publications, 2001.
- Hollis, D. W. The ABC-CLIO world history companion to utopian movements. UK: Bloomsbury Academic, 1998.
- Hubert, J. The Medieval and Reformation Church: An Abridgment of History of the Church, Volumes 4 to 6. Sjedinjene Američke Države: Crossroad, 1993.
- husiti. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 6. 6. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/husiti>>.
- Hyma, A. Martin Luther and the Luther Film of 1953. SAD: Wahr, 1957.
- indulgencija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 31. 8. 2024. s: <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/indulgencija>>.
- Jambrek, S. Reformacija u hrvatskim zemljama u Europskom kontekstu. Zagreb: Biblijski institut, 2013.
- Jean Calvin. Institution of the Christian religion. Atlanta: John Knox Press, 1975., preface (1536), in Ioannis Calvin opera quae supersunt omnia, ed. G. Baum, et. al., 59 vols. (Brunswick: apud C. A. Schwetschke et filium, 1863. – 1900.)

- John, Calvin. Letter to the protector Somerset, October 22, 1548. in Jules Bonnet ed., Letters of John Calvin, 4 vols. New York: Burt Franklin, 1973., 2:182, 191-192.
- Kapr, A. Johannes Gutenberg. Persolicbkeit und Leistung. Leipzig: Urania- Verlag, 1986.
- Kasdorf, H. "Luther's Bible: A dynamic equivalence translation and germanizing force, "Missiology: An international review 6, no. 2 (April, 1978.)
- Kaufmann, T. The saved ad the damned: A history of the reformation. Oxford: University press, 2003.
- Kibler, W. W. Medieval France: An Encyclopedia. UK: Garland pub, 1995.
- Kirby, M. History of civilizations. UK: EDTECH, 2018.
- Kohler, W. Zwingli und Luther: ihr Streit über das Abendmahl nach seinen politischen und religiösen Beziehungen. Njemačka: Verein für Reformationsgeschichte, Vermittlungsverlag von M. Heinsius Nachfolger, 1953.
- Kuiper, K. (2024, July 29). Modernism. Encyclopedia Britannica. Preuzeto 5. 3. 2024. s: <https://www.britannica.com/art/modernism-art>
- Lamport, M. a., Forrest i Vernon, M. Hymns & Hymnody: Historican and theologican instructions. Vol. 2 from Catholic Europe to Protestant Europe. Eugene Oregon: Casade books, 2019.
- Lohse, Bernhard. Martin Luther. Zagreb: Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", 2006.
- Lynch, J. The medieval Church: A brief history. UK: Taylor & Francis, 2014.
- Louise, W. Printing and the growth of the Protestant movement in Germany from 1517. to 1524. // Church history, 11 (2)
- Macek, J. Husitski pokreti u Češkoj. Prag: Orbis, 1958.
- Mai, K. R. Gutenberg: Dar Mann. Der die Weltveranderte. Berlin: Propylaen Verlag , 2016.
- Mart, E. M. Martin Luther. New York: Viking Penguin, 2004.
- MARAB.. (1964). Njemačka: University of Maryland Abroad, 1964.
- Masson, G. Biblical literature in France during the Middle Ages: Peter Comestor and Guiart Desmoulins: "The journal of the sacred literature and Biblical record
- Molloy, M. The Christian Experience: An Introduction to Christianity. Ujedinjeno Kraljevstvo: Bloomsbury Publishing, 2017.
- Morris, T. (2002). Europe and England in the Sixteenth Century. Ujedinjeno Kraljevstvo: Taylor & Francis, 2002.
- Muse protestant. Martin Luther, translator of the Bible. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://museprotestant.org/en/notice/martin-luther-translator-of-the-bible/>
- New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia (19 v.). Sjedinjene Američke Države: Encyclopaedia Britannica, 1983.
- Noble, B. Lucas Cranach the Elder: Art and devotation of the German Reformation. UK: University press of America, 2009.
- Nowakovska, N. (2011). From Strasburg to Trent: Bishops, printing and liturgical reformi n the fifteenth century. Past & Present, 2011. N213 (20111101): 3-39

Philipp Melanchton (1530.). Augsburg confession. The project Gutenberg EBook of the Confession of Faith. Published: June 29, 2008 [EBook #275]. Preuzeto 11. 8. 2024. s: <http://www.gutenberg.org/files/25/275-h/275-h.htm>

reformacija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 30. 8. 2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/reformacija>>

Rex, R. The making of Martin Luther. SAD: Princeton University press, 2019.

Reyes, V. i Pedro, M. La Universidad Catolica: identidad y organizacion. *Iuscanonicum.org*. Ius Canonicum – Derecho Canonico en la web. Preuzeto 15. 2. 2024. s: <https://www.iuscanonicum.org/index.php/la-funcion-de-ensenar/la-educacion-catolica/348-universidad-catolica-identidad-y-organizacion.html>

Richard, J. W. Philip Melanchton the protestant preceptor of the Germany, 1497. - 1560. UK: G. P. Putnam's sons, 1898.

Rincic, I. i Muzur, A. Fritz. Jahr and the emergence of European Bioethics. Austrija: LIT, 2019.

Riepe, I. The history of the book. Preuzeto 5. 3. 2024. s: <https://historyofthebook.mml.ox.ac.uk/2020/10/07/studying-global-connections/>

Scott, H. H. Martin Luther: Visionary reformer. Yale University press, 2015.

Speelman, H. A. Calvin and the Independence of the Church. Njemačka: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014.

Spitz, Lewis W. The protestant reformation 1517. - 1559. New York: Harper & Row, 1984.

Steinberg, S. H. V. Five hundred years of printing. SAD: Dover publications, 2017.

Streissguth, T. i Eisenbichler, K. The Renaissance. UK: Greenhaven press, 2009.

Stipčević, A. O savršenom cenzoru: iliti priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb: Matica Hrvatska, 1994.

Stipčević, A. Obvezni primjerak između kulture i cenzure. // Knjižničarstvo (Osijek), 1, 1(1997)

Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb: Matica Hrvatska, 2006.

Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve: naklada Benja, 2000.

Tapper, T. G. The book of concord: The Confessions of the Evangelical Lutheran church. Fortress: Fortress, 1959.

Theopedia. Martin Luther. Preuzeto 31. 8. 2024. s: <https://www.theopedia.com/martin-luther>

Torrance, T. F. The school of faith. SAD: Wipf & stock publishing, 1996.

Volker, L. Die Confessio Augustana. Einleitung: Göttingen, 2014.

Wagner, S. A. A well-known strange. In Guttenberg Museum, 2000.

Westman, R. The Copernican Question: Prognostication, skepticism and celestial order. UK: University of California press, 2020. Wisconsin Lutheran Quarterly. SAD: Northwestern publishing house, 1964.

Wycliffe, John. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 10. 2. 204. s: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/wycliffe-john>

Wycliffe, John. McClintock and a strong Biblical encyclopedia. Preuzeto 8. 2. 2024. s:
<https://www.biblicalcyclopedia.com/W/wycliffe-john.html>

Wycliffe John. World history encyclopedia. Preuzeto 10. 2. 2024. s:
https://www.worldhistory.org/John_Wycliffe/

Utjecaj reformacije na širenje literature kršćanske tematike

Sažetak

Reformaciju su pokrenule nepomirljive nesuglasice unutar Katoličke crkve, izazvane nezadovoljstvom stanovništva zbog zloupotrebe kršćanskog nauka od strane klera, koji su tumačenje vjere koristili za osobno bogaćenje. U nastojanju da spriječi širenje nepoželjnih ideja, Crkva je, shvaćajući veliki značaj pisane riječi, osobito vjerske, uspješno kontrolirala dostupnost knjiga, jer je knjiga zbog skupe i spore izrade bilo malo

Otkriće tiskarskog stroja omogućilo je brzo i jednostavno umnažanje pisane riječi i njenu neizmjerljivo lakšu dostupnost svima. Crkva je tiskarima nametala ograničenja, a namjerom da tiskaju samo djela koja ona odobrava i spriječi objavu nepoćudnih. No, te zabrane nisu mogle biti potpuno uspješne jer se tiskarstvo razvijalo i širilo velikom brzinom, postajalo sve profitabilnije, a interes za pisanom riječi bio je sve veći. Martin Luther i ostali akteri reformacije, suprotstavljajući se pogrešnim tumačenjima i zloupotrebama kršćanskog nauka koje su kulminirale prodajom indulgencija, brzo su uvidjeli važnost tiska za širenje vjerskih tekstova i počeli ga koristiti. Prevodili su Bibliju na narodne jezike i pisali mnoge kršćanske tekstove te ih tiskali u velikom broju. Nastojeći što prihvatljivije predočiti ispravnost svog učenja, unosili su nova rješenja u oblikovanje kršćanske literature.

Ključne riječi: reformacija, kršćanska literature, tisak

The influence of the reformation on the spreading of christian literature

Summary

The reformation was initiated by irreconcilable disagreements within the Catholic Church, driven by public dissatisfaction due to the clergy's abuse of Christian doctrine, which they exploited for personal gain. In an effort to prevent the spread of undesirable ideas, the Church, understanding the great impact of the written word, particularly religious texts, successfully controlled the availability of books, as books were scarce due to their expensive and slow production.

The invention of the printing press, enabled the quick and easy reproduction of written material, making it significant and more accessible to everyone. The Church imposed restrictions on printing press, intending that only they can use it. But, these prohibitions couldn't be entirely successful as printing press developed rapidly, becoming increasingly profitable, and the public's interest in the written word grew. Martin Luther and other reformation leaders, opposing the misinterpretations of the Christian doctrine, which culminated with sale of indulgences, are fast recognized the importance of the printing press for the dissemination of religious texts and began to use it. They translated Bibles on many languages and wrote many Christian text, then printed in large number.

Key words: reformation, Christian literature, printing press